

Tóth J. Zoltán[1]: A büntetőjog normalizálódása és az abolíció eszméjének térhódítása Magyarországon: a halálbüntetés szabályozása a '60-as évek elejétől a '80-as évek végéig

Debreceni Jogi Műhely, 2007. évi (IV. évfolyam) 3. szám (2007. július)

1961 előtt a magyar büntetőjogban kaotikus állapotok uralkodtak: már az egyszerre felszabadulást és megszállást jelentő szovjet bevonulást közvetlenül követően törvények, törvényerejű rendeletek és rendeletek sokasága írt elő rendkívül szigorú szankciókat (így nagyon gyakran halálbüntetést) különböző, mai szemmel elhanyagolható jelentőségűnek tűnő bűncselekményekre. E jogszabályok azonban nemcsak (sőt nem elsősorban) anyagi jogi szabályozásukkal okoztak zavart, hanem az ezen normák megsértése esetén irányadó eljárási rendelkezéseikkel is. Az említett helyzetet jól jellemzi, hogy az 1945-ös évet követő esztendőben ötféle bíróság is kiszabhatott meghatározott deliktumok megállapítása esetén akár halálbüntetést is: így joguk volt erre a rendes bíróságokon kívül a népbíróságoknak, az uzsorabíróságoknak, a rögtönítélő bíróságoknak, valamint a haditörvényszékeknek. Az '50-es évek e tekintetben kevés változást hoztak: bár 1950-től a büntetőjogi helyzet a felszínen (a jogszabályok szintjén) rendeződni látszott, valójában azonban (a felszín alatt) a büntetőjogi normák alkalmazása áttekinthetetlen volt, amit a legjobban a koncepciók perke léte bizonyít. 1956-tól pedig az addig sem igen bújtatott terror nyílt megtorlásba csapott át: ismét kihirdették az 1953-ban megszüntetett statáriumot,[2] továbbá létrehoztak egy, a magyar történelemben addig ritkán alkalmazott büntető eljárási formát, a gyorsított eljárást,[3] ennek utódjaként pedig újra bevezették a népbíráskodást.[4]

Mindezek a kaotikus viszonyok 1961-ig, a forradalomban résztvevőkkel szembeni megtorlás végéig tartottak; ezt követően a helyzet normalizálódni kezdett.[5] Az 1961-es év nemcsak amiatt jelentett fordulópontot a büntetőjog magyarországi történetében, mert a különleges bíráskodás ebben az évben egyszer s mindenkorra megszűnt, hanem azért is, mert 80 esztendő után megszületett[6] hazánk második egységes és átfogó, a bűntetteknek immáron (országunk történetében először) teljes körét (ideértve az állam elleni és a katonai bűncselekményeket is) szabályozó büntető törvénykönyve, az 1961. évi V. törvény.[7] Ez az átfogó jelleg egyszerre mind azt is jelentette, hogy az új Btk. hatályba lépésével hatályukat veszítették mindazon jogszabályok, melyek külön törvényekben nyilvánítottak bármely magatartást büntetendőnek, illetve írtak elő bármely cselekményre büntetőjogi szankciót, és Magyarországon Btk.-n kívüli büntető anyagi rendelkezések ezt követően soha többé nem is alkottattak.

Az új Btk. – a kor viszonyaiból következően – „természetesen” ismerte a halálbüntetést [35. § (1) bek. 1. pont], azonban azt (a korábbi évtizedek általános gyakorlatával ellentétben) semmilyen esetben sem írta elő abszolút szankcióként. Minden egyes olyan különös részi tényállás esetében, amelynek megvalósítása halálbüntetést is maga után vonhatott, alternatív büntetésként alkalmazható volt a tíz évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés is.[8][9] A legsúlyosabb szankció létjogosultságát a Büntető Törvénykönyv miniszteri indokolása a Btk.-éhoz nagyon hasonló módon igazolta, eszerint: „A szocialista büntetőjog perspektivikusan elvi okokból a halálbüntetés ellen száll síkra. Ámde mindaddig, amíg fennáll a kapitalista környezet közvetlen és közvetett káros hatása, a szocializmust építő állam nem nélkülözheti a büntetőjog e leghatározottabb eszközét.”[10] Ugyanerre a következtetésre jut az indokolás a büntetés céljai elemzésének alapján is. A Btk. 34. §-a szerint ugyanis „a büntetés célja: a társadalom védelme érdekében a büntetett miatt a törvényben meghatározott joghátrány alkalmazása, az elkövető megjavítása, továbbá a társadalom tagjainak visszatartása a bűnözéstől”. Mindezt a miniszteri indokolás a halálbüntetésre nézve a következőképpen értelmezi: „Ha a büntetés célja a megtorlás mellett a

javítás is, akkor a javaslat csak kivételesen alkalmazhat kizárólagos megtorló jellegű büntetést...” Azonban „a társadalomra veszélyes cselekmények között ... vannak olyanok, amelyeknek absztrakt veszélyessége a védeni kívánt jogtárgy jelentőségét tekintve a halálbüntetéssel fenyegetést is indokoltá teszik. E jogtárgyak: az állam (társadalmi, politikai és gazdasági rendünk), az élet, a társadalmi tulajdon, valamint a fegyveres erők fegyelme és harc képessége. A javaslat ezért a büntetési nemek között a halálbüntetést is ismeri. De a büntetés kiszabásánál, a konkrét bűncselekmény társadalomra veszélyességi fokának a megállapításánál a bíró számára előírja: <<halálbüntetést – ... – akkor kell kiszabni, ha a büntetés célja más büntetéssel nem érhető el>> (64. § (2) bek.)”

A kapitális szankció kivételes jellege elviekben tehát több szinten is érvényesült: az indokolás által az előbbieken meghivatkozott 64. § szabályozásában, amely a súlyosító és enyhítő körülmények egybevető mérlegelésére ösztönözte a bírót,[11] és ilyen büntetést csak akkor engedett kiszabni, ha a büntetés célját (a generális prevenciót és ezáltal a társadalom védelmét)[12] kizárólag ez tudta beteljesíteni; az egyes különös részi tényállások megfogalmazásában, amelyek a halálbüntetést kivétel nélkül alternatív büntetésként szabályozták (vagyilagosan a 10-15 év közötti szabadságvesztéssel); a halálbüntetésnek kegyelemből húsz évig terjedő szabadságvesztésre történő átváltoztatásának jogában [36. § (4) bek.]; valamint abban a rendelkezésben, hogy „halálbüntetés csak azzal szemben alkalmazható, aki a büntett elkövetésekor huszadik életévét betöltötte”[13] [36. § (1) bek.].[14] Végül az Általános Rész keretei között kell megemlíteni a halállal is büntethető bűncselekmények büntethetőségének, illetve a kiszabott halálbüntetés végrehajthatóságának elévülését, amelyek közül mind az előbbi, mind az utóbbi húsz év alatt következett be [31. § a) pont, illetve 58. § (1) bek. a) pont].

Az 1961-es Btk. Különös Része összesen 31 bűncselekményre[15] tette lehetővé[16] halálbüntetés kiszabását: 9 állam elleni, 2 béke és emberiség[17] elleni, 12 katonai és 8 köztörvényes deliktumra. Az állam elleni bűncselekmények (IX. fejezet) közül halállal rendelte büntetni az összeesküvés[18] egyes eseteit;[19] a lázadás[20] minősített eseteit;[21] a súlyos hátrányt okozó és a háború idején elkövetett kártevést[22] [124. § (2) bek.]; a különösen súlyos hátrányt okozó, továbbá a közveszélyt előidéző módon és a háború idején elkövetett rombolást[23] [125. § (2) bek.]; a merényletet;[24] a súlyos következményekre vezető, valamint az állami szolgálat vagy hivatalos megbízatás felhasználásával, illetve a háború idején megvalósított hazaárulást[25] [129. § (2) bek.]; az ellenség támogatását;[26] a kémkedés egyik elkövetési magatartásának minősített eseteit ;[27] valamint mindezen cselekményeket akkor is, ha azt nem a Magyar Népköztársaság, hanem más szocialista állam sérelmére követték el.[28] Az emberiség elleni büntettek (X. fejezet) közül ugyancsak halál járt volna annak, aki népiirtást,[29] illetve aki a háborús kegyetlenkedés deliktumának minősített esetét[30] követte volna el, de ilyen cselekmények megvalósítására Magyarországon – szerencsére – sem az 1961-es, sem a jelenlegi Btk. hatálya alatt soha nem került sor.

A katonai büntettek (XVII. fejezet) 12 fajtáját rendelte halállal büntetni a Btk. A katonai szolgálati kötelezettség elleni büntettek közül ilyen szankció volt alkalmazható a háború idején elkövetett szökésre[31] [312. § (2) bek. b) pont], a külföldre szökés minősített eseteire,[32] valamint a háború idején elkövetett „kibúvás a katonai szolgálat teljesítése alól”[33] deliktumára [315. § (1) bek.]. A függelemsértés tényállásai közül szintén kapitális szankcióval volt büntethető a zendülés[34] néhány minősített esete;[35] a „parancs iránti engedetlenség” azon elkövetője, aki a szolgálati parancsok közül a harci parancsot nem teljesítette [317. § (3) bek.]; valamint az „előljáró és szolgálati közeg elleni erőszak”[36] azon tettese, aki a büntettet harchelyzetben követte el, illetve aki a cselekményével egyúttal szándékos emberölést is megvalósított [318. § (4) bek.]. A szolgálati büntettek két fajtájára járt a halálbüntetés: az őrutasítás (szándékos) megszegésére,[37] ha azt harchelyzetben

kövezték el, és abból különösen nagy hátrány származott [326. § (3) bek.], valamint a készenléti szolgálat szabályainak (ugyancsak szándékos) megszegésére,[38] ugyanezen feltételek esetén [327. § (3) bek.]. Végül a harcképességet veszélyeztető büntettek közül úgyszintén halál járhatott a „harc helyzetben elkövetett parancsnoki kötelességszegés” bűncselekményére;[39] a „kibúvás a harci kötelesség teljesítése alól” deliktumára[40] (vagyis az egykori „gyávaság” elnevezéssel illetett tényállásra); a harckészültség veszélyeztetésének[41] minősített esetére;[42] valamint e büntetést lehetett kiszabni a hadikövet elleni erőszak azon elkövetőjével szemben is, aki a hadikövetet vagy kísérőjét megölte [338. § (2) bek.].

Utoljára hagyva a halállal büntethető köztörvényes bűncselekményeket, azokat két csoportra oszthatjuk. Az egyik (kisebb) csoportba tartoznak azok a deliktumok, amelyek közvetlenül vagy közvetve az emberek élete (esetleg más fontos személyes javai /testi épsége, szabadsága stb./) ellen irányulnak, a másikba pedig azok a cselekmények tartoznak, amelyek elsődlegesen a társadalmi tulajdont mint a szocializmusban kiemelt tulajdoni formát támadják és veszélyeztetik. Az előbbi kategóriába sorolható egyrészt az emberölés, amelynek jogi tárgya közvetlenül az emberi élet, és amelynek minősített esetei[43] büntethetők akár halállal is, másrészt a börtönzendülés[44] egyes minősített esetei,[45] amelynek elkövetője közvetlenül ugyan a börtön rendje és a fogva tartáshoz (a bűnözőkre kiszabott büntetés kitöltéséhez) fűződő társadalmi érdek ellen támad, közvetve viszont az életet, a szabadságot stb. is veszélyezteti.

A másik kategória ezzel szemben olyan cselekményeket ölel fel, amelyek pusztán a fennálló tulajdoni rendet, illetve a szocialista közösségi tulajdoni formát mint olyat sértik. E kiemelt védelem magyarázatát a Btk. miniszteri indokolása a következőképpen fogalmazza meg: „A szocializmus építése során a társadalmi tulajdonban álló vagyontárgyaknak különleges szerepük van. A termelési eszközök társadalmi tulajdona a kizsákmányolás nélküli termelést, a szocialista akkumulációt, a bővített újratemelést, a fogyasztási javak olyan mennyiségű termelését biztosítja, amely a fogyasztási javaknak a szocializmus, majd a kommunizmus törvényei szerinti eloszlását teszi lehetővé; a fogyasztási javak társadalmi tulajdona pedig – a javaknak a szocializmus, illetőleg a kommunizmus törvényeinek megfelelő elosztásán túlmenően – a nemzeti jövedelemnek a szocializmus építéséhez szükséges arányos felosztását teszi lehetővé.”[46] Ennek folytán az 1961-es Btk. akár a halálbüntetéssel fenyegetést sem tartotta súlyosnak, mivel az ilyen, társadalmi tulajdont károsító cselekményeket a védett jogtárgy jellegére tekintettel a legveszélyesebb cselekmények közé sorolta, absztrakt veszélyességüket tekintve azonos szintre helyezve azokat – mint láttuk – az állam elleni, az élet elleni és a katonai büntettekkel. Így a Btk. 295. § (3) bekezdése a társadalmi tulajdont[47] károsító lopást,[48] sikkasztást,[49] csalást[50] és hűtlen kezelést[51] alternatív szankcióként (a „szokásos” tíz évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés mellett) halállal rendelte büntetni, ha e cselekményeket az elkövető bünszövetségben vagy visszaesőként valósította meg, és ezzel különösen nagy kárt okozott. Ugyanezt a szankciót írta elő a 299. § (4) bekezdése a rablásra,[52] ha az a társadalmi tulajdonban különösen nagy kárt okozott; végül az előbbi feltétel mellett a közveszélyokozás[53] elkövetője szintén halállal volt büntethető [190. § (2) bek. b) pont].

Az 1961-es Btk.-ban foglalt anyagi jogi szabályokat egészítette ki a büntető eljárásról szóló 1962. évi 8. törvényerejű rendelet,[54] mely egyrészt szólt a végrehajtás módjáról, megerősítve azt az addig is fennálló szabályt, hogy „a halálbüntetést zárt helyen, kötéllel vagy agyonlövésessel kell végrehajtani” (309. §), másrészt rendelkezett a kegyelmezésre vonatkozó szabályokról is. Ez utóbbiak körében – legfontosabb garanciális rendelkezésként – előírta, hogy bármely halálbüntetést csak a kegyelmi kérelem elutasítását követően lehet végrehajtani, illetve hogy a kegyelmi eljárást minden esetben (akkor is, ha maga az elítélt nem kért kegyelmet) le kell folytatni. A kegyelmi kérelem előterjesztése és a kegyelemről szóló

határozat vonatkozásában az 1962-es Be. a korábbi szabályozáshoz nem tett hozzá sok újat, érdeme volt mégis, hogy a megelőző évek, évtizedek kaotikus állapotát rendezve egyetlen paragrafusban tisztázta és összefoglalta az erre vonatkozó szabályokat. Eszerint (310. §) a jogerős ítélet meghozatalát követően a halálbüntetést kiszabó bírói tanács elnöke megkérdezi a terheltet, hogy kér-e kegyelmet, valamint felszólítja a védőt, hogy három napon belül védence érdekében (akár annak akarata ellenére vagy attól függetlenül is) kegyelmi kérvényt nyújtson be. Az ügyész véleményének kikérése után a jogerős ítéletet meghozó bíróság állást foglal abban a kérdésben, hogy kegyelemre ajánlja-e az elítéltet, majd a Legfelsőbb Bíróság (amennyiben nem eleve ő hozta meg a jogerős döntést) ugyanezt a legfőbb ügyész véleményének kikérése után megteszi, és mindezen javaslatokat, kérelmeket és véleményeket az ügy irataival együtt a Népköztársaság Elnöki Tanácsa elé terjesztés végett eljuttatja az igazságügy-miniszterhez. A kegyelemről szóló döntést (függetlenül az előbb említett véleményektől) a NET hozza meg önállóan. Amennyiben a NET a halálra ítéltnek megkegyelmez, úgy az 1961. évi V. törvény 36. § (4) bekezdése értelmében a halálbüntetést húsz évig terjedő (tehát adott esetben akár ennél rövidebb) szabadságvesztésre változtatja át; ha viszont nem ad kegyelmet, akkor az erről szóló határozatot az első fokon eljáró bíróság (akkor is, ha a halálbüntetést nem ő hozta) hirdeti ki a vádlott, a védő és az első fokon eljáró ügyész jelenlétében, majd az ítéletet másnap végre is hajtják. Fontos jogbiztonsági elemként szerepelt ugyanakkor az a szabály, amely szerint a kegyelmezést megtagadó döntést terhes nővel és elmebeteg személlyel közölni (és persze rajtuk a halálbüntetést végrehajtani) „felgyógyulásuk” előtt nem volt szabad, illetve hogy a távollévő terhelttel szemben kiszabott halálbüntetést csak a perújítás során hozott jogerős határozat alapján lehetett végrehajtani. (Némileg más szövegezéssel, de lényegében ugyanezen rendelkezéseket ismételte meg egy évtizeddel később a büntető eljárásról szóló 1973. évi I. törvény 399. §-a, így ezen Be. szabályainak részletezésétől – lévén, hogy azok megegyeztek a korábbi előírásokkal – eltekintünk.)

Az 1961-es Btk. azonban kezdett elavulttá válni, így a hetvenes évek elején sor került a szocialista büntető anyagi jogi kódex átfogó reformjára. Témánk szempontjából az 1971. évi 28. törvényerejű rendelet[55] legfontosabb intézkedései közé tartozott, hogy megváltoztak a halálbüntetés alkalmazásának általános részi feltételei, valamint az is, hogy egyes különös részi tényállások halállal büntethetősége megszűnt (de született új, halálbüntetéssel sújtható bűncselekmény is). Ami az általános részi rendelkezéseket illeti, talán a leglényegesebb változás az volt, hogy a szankciónemek közé bekerült az életfogytig tartó szabadságvesztés is, mely alternatív büntetésként minden olyan esetben alkalmazható lett, amikor a törvény valamely bűncselekmény[56] büntetéseként halálbüntetést vagy tíz évtől tizenöt évig (halmazati és összbüntetés esetén pedig húsz évig) terjedő szabadságvesztést[57] rendelt.[58] A miniszteri indokolás ezt azzal magyarázta, hogy indokolatlanul nagy volt a távolság a szabadságvesztés leghosszabb tartama (15, illetve 20 év) és a halálbüntetés között,[59] ezért szükségesnek mutatkozott egy olyan köztes szankció, amely mindazokkal szemben kiszabható, akik alkalmatlannak tűnnek a társadalomba való visszailleszkedésre, de megjavulásuk mégsem teljesen kizárt, illetve amelyet kellő elrettentésként igénybe lehet venni az egyéni megelőzésen túl a büntetés generális prevenció céljának megvalósításához is.[60] Az életfogytiglan bevezetésével természetesen megváltozott a kegyelmezésre vonatkozó szabályozás [Btk. 36. § (4) bek.] is; eszerint a halálbüntetés ezentúl nemcsak húsz évig terjedő, hanem (a NET mérlegelésétől függően) életfogytig tartó szabadságvesztésre is átváltoztatható lett. Végül szintén lényeges módosításnak tekinthető a fiatalokra kiszabható büntetések szigorítása; a halálbüntetéssel is büntethető bűncselekmények esetében ugyanis a tizenhatodik életévét betöltött, de a tizennyolcadik életévét még el nem ért fiatalokkal szemben kiszabható szabadságvesztés leghosszabb tartama az addigi tízről tizenöt évre, a tizennegyedik életévét meghaladott, de a

tizenhatodik életévét még be nem töltött fiatakorúval szemben pedig ötről tíz évre emelkedett.[61]

A különös részi tényállások körében (csak a halálbüntetést tekintve) két jelentős változásra is sor került. Ezek közül a fontosabbik az volt, hogy megszűnt a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett deliktumok halállal büntethetősége, illetve a társadalmi tulajdon mint védett jogtárgy (néhány indokolt kivételtől eltekintve) általában véve is megszűnt létezni. Így a társadalmi tulajdon károsító lopás, sikkasztás, csalás és hűtlen kezelés büntetéséről rendelkező 295. §-t a Novella teljes egészében hatályon kívül helyezte,[62] de eltörölte a társadalmi tulajdonban különösen nagy kárt okozó rablás[63] és az ugyanilyen minősítésű közveszélyokozás[64] eseteit (és így természetesen azok halálbüntetéssel fenyegetettségét) is.[65] Bekerült viszont a kódexbe, annak is 192. §-ába egy új, halállal is büntethető tényállás: a légi jármű hatalomba kerítése.[66] Ezt a Novella (és persze 1972. január 1-je után a Btk.) szerint az a személy követi el, „aki légi jármű fedélzetén erőszakkal, fenyegetéssel, illetőleg másnak öntudatlan vagy védekezésre képtelen állapotba helyezésével a légi jármű felett jogtalanul ellenőrzést szerez, illetve gyakorol” [192. § (1) bek.], halállal pedig e cselekmény akkor volt büntethető, ha azzal az elkövető más vagy mások halálát okozta [192. § (2) bek.]. Mindeme változásokkal a Novella hatályba lépésétől a korábbi 31 halállal büntethető tényállás 26-ra csökkent.

1978-ban azután (egy négyéves kodifikációs munkálkodás eredményeként) a meglévő kódex toldozgatása helyett egy teljesen új büntető törvénykönyvet fogadtak el (1978. évi IV. törvény),[67] mely a halálbüntetésre vonatkozó szabályozást jelentős mértékben átalakította. Ez a jelenleg is hatályos Btk., eredeti formája azonban – különösen témánk, a halálbüntetés vonatkozásában – a mai szabályozástól igencsak eltért. Hatályba lépésekor összesen 26 bűncselekményre írt elő (alternatív szankcióként) halálbüntetést [38. § (1) bek. 1. pont], ezek közül 9 állam elleni, 4 emberiség elleni, 10 katonai és 3 köztörvényes büntetetre.[68] Annak ellenére, hogy viszonylag sok tényállás tartalmazta a legsúlyosabb jogkövetkezményt, a törvény indokolása nem hazudtolta meg a szocialista büntetőjogi ideológia immáron évtizedes hagyományait, és a marxista alapú büntetőjog-tudomány[69] konstans dichotómiája, nevezetesen a hangzatos elvi deklarációk és a valódi praxis között folyamatosan meglévő különbség az 1978:IV. törvény vonatkozásában is érvényesült. Az indokolás immáron félig-meddig ugyan elismerte azt, hogy a bűnözés teljes kiirtása még a szocializmusban is megvalósíthatatlan, ezért legfeljebb annak csökkentésére lehet (de arra kell is) törekedni;[70] azonban a halálbüntetés fenntartásához fűzött megjegyzések arra utalnak, hogy „a kommunizmusban egyszer majd megszűnik a bűnözés, így büntetésekre és ezen belül halálbüntetésre sem lesz szükség” tételétől a jogalkotó továbbra sem tudott (esetleg nem akart vagy nem mert) megszabadulni. Ezt tükrözi az Általános indokolás III. részében található azon magyarázat, miszerint „a szocialista jogfejlődés a halálbüntetés fokozatos háttérbe szorítása és – végső célként – annak megszüntetése felé tart, azonban jelenleg még nem időszzerű[71] e büntetés eltörlése”; továbbá ezt hangoztatja – némileg letompított éllel – a részletes indokolás 39. §-hoz írt kommentárja is. Ez utóbbi a következőképpen hangzik: „A halálbüntetés fenntartása vagy eltörlése a büntetőjog legvitatottabb kérdései közé tartozik. ... A fenntartásának indokoltsága elsősorban annak alapján ítélt meg, hogy az egyéni és az általános megelőzés szempontjából mellőzhetetlen-e. A legsúlyosabb élet elleni, állam elleni és katonai bűncselekmények, a nemzetközi méretekben szaporodó terrorcselekmények esetén a társadalom védelme jelenleg[72] nem nélkülözheti a halálbüntetést.”[73]

Külön is kihangsúlyozza a miniszteri indokolás a halálbüntetés kivételes jellegét, mégpedig ugyanazon érvekkel, amelyekkel azt az 1961. évi V. törvény indokolása is tette. Az első és legfontosabb ezek közül, hogy a 84. § szerint „halálbüntetést kivételesen és csak akkor lehet kiszabni, ha – a bűncselekmény és az elkövető kiemelkedő társadalomra veszélyességére, a bűnösség különösen magas fokára figyelemmel – a társadalom védelme

csak e büntetés alkalmazásával biztosítható”.[74] További érv a kapitális szankció kivételessége mellett „a halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények szűk köre”:[75] „hogy a Különös Részben a halálbüntetés mindig vagylagos büntetésként szerepel,[76] a nála enyhébb szabadságvesztés[77] mellett”:[78] hogy „halálbüntetés csak azzal szemben szabható ki, aki a bűncselekmény elkövetésekor huszadik életévét betöltötte”:[79] [80] valamint hogy minden esetben lehetőség van kegyelem gyakorlására, mely esetben a törvény nem határozza meg a halálbüntetés helyébe lépő büntetés nemét és mértékét, mivel „nincs szükség arra, hogy a büntető törvénykönyv a kegyelmezési jog gyakorlását korlátozza”,[81] azaz a NET a kegyelmi jogának gyakorlása során halálbüntetés helyett a legenyhébb büntetési nem legalacsonyabb mértékét is kiszabhatja. Végül az általános részi rendelkezések elemzése körében említést kell tenni a halállal is büntethető bűncselekmények büntethetőségének, valamint a kiszabott halálbüntetések végrehajthatóságának elévüléséről, amelyek az 1978:IV. törvény szerint – az 1961-es Btk. szabályozásával megegyezően – húsz év alatt következnek be:[82] ez alól – új szabályként – csak a háborús és emberiség elleni bűncselekmények (Btk. XI. fejezet) képeznek kivételt.[83]

Rátérve a különös részi tényállások elemzésére, az 1961-es Btk.-hoz (annak is 1972. január 1-je óta hatályos állapotához) képest[84] több változás is történt. Bár mindkettő ugyanúgy 26-26 büntett esetében tette lehetővé a halálbüntetést, de már sem az alapcselekmények nem pontosan ugyanazok voltak, sem pedig a minősített esetek nem minden bűncselekmény vonatkozásában egyeztek meg. A legkevesebb változás talán az állam elleni bűncselekmények (X. fejezet) körében történt, hiszen mindkét Btk. ugyanazt a kilenc deliktumot fenyegette halállal (is), mindazonáltal nem feltétlenül ugyanazon körülmények megvalósulása esetén. E kilenc büntett közül teljesen csak az ellenség támogatása deliktuma (146. §)[85] egyezett meg a korábbi szabályozással, a többi büntett esetében vagy az alaptényállási elemeik egy része, vagy a halállal büntetendő minősített esetek köre változott. Így az összeesküvés (139. §) pusztán résztvevőjének halállal büntethetősége megszűnt, továbbá a kezdeményező és a vezető is csak akkor volt e szankcióval sújtható, ha a cselekményt fegyveresen vagy háború idején követték el [139. § (3) bek.].[86] A lázadás (140. §) szervezője és vezetője immáron csak a fegyveresen vagy a háború idején elkövetett ilyen cselekmény miatt volt halállal sújtható [140. § (4) bek.], míg korábban a felfegyverkezve elkövetés és a közrendnek a lázadással történő súlyos megzavarása is e következményt vonhatta maga után. A halállal büntethető kártevés (141. §)[87] minősített esetei közül szintén kikerült a különösen súlyos hátrány okozása, és csak a háború idején történő elkövetés maradt halállal büntethető [141. § (3) bek.] A rombolás (142. §) elkövetési tárgyai közül kimaradt a terménykészlet, ennek megsemmisítése, használhatatlanná tétele vagy megrongálása tehát még államellenes célzat esetén sem volt állam elleni bűncselekményként büntetendő (hacsak az nem volt egyúttal „hasonlóan fontos más vagyontárgynak” tekinthető); a halállal büntethető minősített esetek köréből pedig a közveszélyt előidéző módon történő elkövetés kivételt, és csak a különösen súlyos hátrányt okozó, valamint a háború idején való megvalósítás maradt halállal szankcionálható [142. § (2) bek.]. A merénylet (143. §) fogalma a korábbihoz képest némileg megváltozott; ezt követően merénylet elkövetője az lehetett, „aki népképviselői szerv tagjának, állami szervnél vagy társadalmi szervezetnél irányító szerepet betöltő személynek a szocializmus érdekében kifejtett tevékenysége miatt súlyos testi sértést” okozott [143. § (1) bek.], és halállal a merénylet megvalósítója immár csak akkor volt büntethető, ha a fenti jellemzőkkel rendelkező személyt a szocializmus érdekében kifejtett tevékenysége miatt megölte [143. § (2) bek.], akkor tehát már nem, ha „csupán” halált okozó testi sértést követett el a sérelmére. A hazaárulás (144. §) azon minősítő körülményei, amelyek halálbüntetéshez is vezethettek, lényegében ugyanazok maradtak, mint korábban [144. § (2) bek.],[88] csak az alaptényállás elkövetési magatartásának definiálása egyszerűsödött:[89] a kémkedés (147. §) halállal is szankcionálható minősített esetei köréből

pedig kikerült a rendszeresen történő elkövetés (megmaradt viszont az államtitok tekintetében, a kémszervezet tagjaként, illetve a háború idején való megvalósítás) [147. § (2) bek.]. Végül az 1978. évi IV. törvény – elődjéhez hasonlóan – szintén ugyanezen büntetésekkel rendelte azon állam elleni deliktumokat is sújtani, amelyeket nem Magyarország, hanem más szocialista állam sérelmére követtek el („más szocialista állam elleni bűncselekmények” – 151. §).

Az emberiség elleni bűncselekmények (XI. fejezet) köre – ellentétben az állam elleniekkel – a Btk. 1972 utáni állapotához képest változott; immáron kettő helyett négy büntetettre lett a halálbüntetés kiszabható. A népirtás [155. § (1) bek.] az egyetlen olyan deliktum, amely ugyanazon formában megmaradt, mint korábban, és ugyanúgy halállal volt büntethető. A háborús kegyetlenkedés büntette egészében megszűnt, bekerült viszont a halállal büntethető cselekmények sorába a korábban a katonai büntettek között szabályozott „polgári lakosság elleni erőszak” [90] (158. §), valamint az 1978 előtt nem létező „bűnös hadviselés” (160. §). Az előbbit a Btk. 158. § (1) bekezdése szerint az követi el, „aki hadművelati vagy megszállt területen polgári személlyel vagy hadifogollyal szemben erőszakot alkalmaz, embertelen bánásmódot tanúsít [91] vagy hatalmával más módon súlyosan visszaél”, amely cselekmény halállal akkor volt büntethető, ha az elkövető azzal halált okozott [158. § (2) bek.]. A bűnös hadviselésről pedig a 160. § a következőképpen rendelkezett: „Az a katonai parancsnok, aki a hadviselés nemzetközi jogi szabályainak megsértésével a) olyan hadműveletet folytat, amely súlyos kárt okoz a polgári lakosság életében, egészségében vagy javaiban, a nemzetközileg védett kulturális javakban, a veszélyes erőket tartalmazó létesítményekben, b) védelem nélküli helyiség vagy fegyvermentes övezet ellen indít támadást, büntetett követ el, és tíz évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel vagy halállal büntetendő.” Végül a negyedik halállal is büntethető emberiség elleni bűncselekmény a korábban szintén a katonai deliktumok között szabályozott (a nemzetközi hadijogot sértő büntettek körében elhelyezett) és már akkor is halállal szankcionálható „hadikövet elleni erőszak” (163. §) volt, amelynek tényállása és minősített esete változatlan maradt. [92]

A katonai büntettek korábbi tizenkét fajtája helyett az 1978-as Btk. már csak tizet fenyegetett a legsúlyosabb jogkövetkezménnyel; a legfontosabb változások az 1961. évi V. törvény szabályozásához képest a következőkben foglalhatók össze. Először is a hadikövet elleni erőszak átkerült az emberiség elleni büntettekhez, az tehát nem szűnt meg, sőt továbbra is halállal szankcionálható maradt, de immáron nem mint katonai bűncselekmény. Másodsor a külföldre szökés deliktuma megszűnt, pontosabban beolvadt a szökés tényállásába; harmadszor megszűntek az „örutasítás megszegése”, valamint a „készenléti szolgálat szabályainak megszegése” elnevezésű bűncselekmények; végül negyedszer új tényállásként megjelent „a szolgálat megtagadása” és a „kötelességszegés szolgálatban” deliktuma. E két új bűncselekménnyel kezdve: aki a katonai szolgálat teljesítését háború idején tagadta meg, halállal is büntethető volt (347. §); aki pedig „ör-, ügyeleti vagy egyéb készenléti szolgálatban az ennek ellátására vonatkozó rendelkezést” megszegte [348. § (1) bek.], szintén e szankcióval volt sújtható, amennyiben a fenti kötelességszegést harchelyzetben követte el, és abból különösen nagy hátrány származott [348. § (3) bek.].

A fentiek értelmében összesen nyolc katonai büntetett mind az 1961-es, mind az 1978-as Btk. szerint halálbüntetéssel sújtható volt és az is maradt. Ezek közül a szökés büntetettébe (343. §) – mint említettük – beolvadt a korábbi „külföldre szökés” deliktuma; ezt követően a szökés [93] egyrészt akkor vonhatott kapitulációs szankciót maga után, ha a külföldre szökést fegyveresen, csoportosan, fontos szolgálat teljesítése közben, a szolgálat felhasználásával vagy személy elleni erőszak alkalmazásával követték el, másrészt akkor, ha a szökést (akár bel-, akár külföldre irányult az), háború idején valószínűsítették meg [343. § (4) bek.]. Az 1961-es Btk. szerinti „kibúvás a katonai szolgálat teljesítése alól” bűncselekményének neve „kibúvás a

szolgálat alól”-ra (346. §) egyszerűsödött, az alaptényállás átfogalmazásra került,[94] de lényegi változást a korábbihoz képest nem tartalmazott, halállal pedig továbbra is akkor volt büntethető, ha a cselekményt háború idején követték el [346. § (1) bek.]. A „harc helyzetben elkövetett parancsnoki kötelességszegés” neve ugyancsak egyszerűsödött (az új elnevezés szimplán „parancsnoki kötelességszegés” /364. §/), de maga a bűncselekmény lényegileg ugyanaz maradt, mint azt megelőzően volt. Végül ugyanez elmondható a többi halállal büntethető katonai deliktumról, így a zendülésről (352. §), a parancs iránti engedetlenségről (354. §), az „előjáró vagy[95] szolgálati közeg elleni erőszak” büntettéről (355. §), a „kibúvás a harci kötelesség teljesítése alól” deliktumáról (365. §) és a harckészültség veszélyeztetéséről (363. §) is.

Végül a halálbüntetéssel is sújtható köztörvényes bűncselekmények körében szintén több változás is történt. Először is e deliktumok közül kikerült a börtönzendülés: az új Btk. ezt a büntettet (immáron „fogolyzendülés” /246. §/ néven) a legsúlyosabb esetekben is legfeljebb öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel rendelte büntetni. Másodszor új tényállásként került szabályozásra a terrorcselekmény. Ezt a 261. § (1) bekezdése értelmében az követi el, „aki más személyi szabadságától megfoszt, vagy jelentős anyagi javakat kerít hatalmába, és a személy szabadon bocsátását, illetőleg a javak sértetlenül hagyását vagy visszaadását állami szervhez vagy társadalmi szervezethez intézett követelés teljesítésétől teszi függővé”; a legsúlyosabb szankciót pedig ezen magatartás megvalósítójával szemben akkor lehetett kiszabni, ha az a cselekménnyel halált vagy más különösen súlyos hátrányt okozott, illetve ha azt háború idején követte el [261. § (2) bek.]. Végül harmadszor megmaradt a „légi jármű hatalomba kerítése”[96] büntettének (262. §), valamint az emberölésnek (166. §) a halállal fenyegetettsége, mégpedig lényegileg a korábbi szabályozással megegyező esetekben.[97]

I. számú táblázat

Az 1961. évi V. törvény, az 1971. évi 28. tvr. és az 1978. évi IV. törvény halálbüntetéssel (is) fenyegetett tényállásainak összehasonlítása

1961. évi V. törvény (eredeti)	1961. évi V. törvény 1972. január 1.-jétől (1971. évi 28. tvr.)	1978. évi IV. törvény
Állam elleni bűncselekmények	Állam elleni bűncselekmények	Állam elleni bűncselekmények
Összesküvés [116. § (3) bek., 117. § (3) bek.]	Összesküvés [116. § (3) bek., 117. § (3) bek.]	Összeesküvés [139. § (3) bek.]

Lázadás [120. § (2) bek.]	Lázadás [120. § (2) bek.]	Lázadás [140. § (4) bek.]
Kártevés [124. § (2) bek.]	Kártevés [124. § (2) bek.]	Kártevés [141. § (3) bek.]
Rombolás [125. § (2) bek.]	Rombolás [125. § (2) bek.]	Rombolás [142. § (2) bek.]
Merénylet [126. § (1)-(2) bek.]	Merénylet [126. § (1)-(2) bek.]	Merénylet [143. § (2) bek.]
Hazaárulás [129. § (2) bek.]	Hazaárulás [129. § (2) bek.]	Hazaárulás [144. § (2) bek.]
Az ellenség támogatása [130. § (1) bek.]	Az ellenség támogatása [130. § (1) bek.]	Az ellenség támogatása [146. § (1) bek.]
Kémkedés 131. § (3) bek.]	Kémkedés 131. § (3) bek.]	Kémkedés [147. § (2) bek.]
Más szocialista állam elleni bűntettek (133. §)	Más szocialista állam elleni bűntettek (133. §)	Más szocialista állam elleni bűncselekmények (151. §)
Emberiség elleni bűncselekmények	Emberiség elleni bűncselekmények	Emberiség elleni bűncselekmények

Népiirtás (137. §)	Népiirtás (137. §)	Népiirtás (155. §)
Háborús kegyetlenkedés [139. § (2) bek.]	Háborús kegyetlenkedés [139. § (2) bek.]	Polgári lakosság elleni erőszak [158. § (2) bek.]
		Bűnös hadviselés (160. §)
		Hadikövet elleni erőszak [163. § (2) bek.]
Köztörvényes bűncselekmények	Köztörvényes bűncselekmények	Köztörvényes bűncselekmények
Börtönzendülés [186. § (3) bek.]	Börtönzendülés [186. § (3) bek.]	Emberölés [166. § (2) bek.]
Közveszélyokozás [190. § (2) bek.]	Légi jármű jogellenes hatalomba kerítése [192. § (2) bek.]	Terrorcselekmény [261. § (2) bek.]
Emberölés [253. § (2) bek.]	Emberölés [253. § (2) bek.]	Légi jármű hatalomba kerítése [262. § (2) bek.]
A társadalmi tulajdont károsító lopás (291. §), sikkasztás (292. §), csalás (293. §), hűtlen kezelés (294. §) [295. § (3) bek.]		

Rablás [299. § (4) bek.]		
Katonai bűncselekmények	Katonai bűncselekmények	Katonai bűncselekmények
Szökés [312. § (2) bek.]	Szökés [312. § (2) bek.]	Szökés [343. § (4) bek.]
Külfölde szökés [313. § (2) bek.]	Külfölde szökés [313. § (2) bek.]	Kibúvás a szolgálat alól [346. § (1) bek.]
Kibúvás a katonai szolgálat teljesítése alól [315. § (1) bek.]	Kibúvás a katonai szolgálat teljesítése alól [315. § (1) bek.]	A szolgálat megtagadása (347. §)
Zendülés [316. § (3)-(4) bek.]	Zendülés [316. § (3)-(4) bek.]	Kötelességszegés szolgálatban [348. (3) bek.]
Parancs iránti engedetlenség [317. § (3) bek.]	Parancs iránti engedetlenség [317. § (3) bek.]	Zendülés [352. § (3) bek.]
Előjáró és szolgálati közeg elleni erőszak [318. § (4) bek.]	Előjáró és szolgálati közeg elleni erőszak [318. § (4) bek.]	Parancs iránti engedetlenség [354. § (3) bek.]
Őrutasítás megszegése [326. § (3) bek.]	Őrutasítás megszegése [326. § (3) bek.]	Előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak [355. § (5) bek.]

Készenléti szolgálat szabályainak megszegése [327. § (3) bek.]	Készenléti szolgálat szabályainak megszegése [327. § (3) bek.]	Harckészültség veszélyeztetése [363. § (2) bek.]
Harchelyzetben elkövetett parancsnoki kötelességszegés (331. §)	Harchelyzetben elkövetett parancsnoki kötelességszegés (331. §)	Parancsnoki kötelességszegés (364. §)
Kibúvás a harci kötelesség teljesítése alól (332. §)	Kibúvás a harci kötelesség teljesítése alól (332. §)	Kibúvás a harci kötelesség teljesítése alól (365. §)
Harckészültség veszélyeztetése [334. § (2) bek.]	Harckészültség veszélyeztetése [334. § (2) bek.]	
Hadikövet elleni erőszak [338. § (2) bek.]	Hadikövet elleni erőszak [338. § (2) bek.]	

A Btk. által előírt esetekben alkalmazható halálbüntetés végrehajtásáról az 1979. évi 11. tvr.,[98] illetve a Büntetés-végrehajtási Szabályzatról szóló 8/1979. (VI. 30.) IM rendelet rendelkezett. Előbbi kimondta, hogy „a halálbüntetést a kegyelmi kérelem elutasításának kihirdetését követő napon, zárt helyen, kötéllel vagy lőfegyverrel kell végrehajtani” [17. § (1) bek.], a gyakorlatban azonban a sortüzet soha nem, mindig csak az akasztást alkalmazták; szabályozta továbbá azt is, hogy a kivégzésnél kiknek kellett jelen lennie,[99] valamint szolt a kivégzett holttestének eltemetéséről is.[100] A 8/1979. IM rendelet részletezte a halálbüntetés végrehajtásának mikéntjét; rendelkezett például arról, hogy az elítéltet a kegyelmi kérelem elutasításának kihirdetése után külön helyiségben (az ún. „siralomzárkában”), fokozott őrizet mellett kell elhelyezni, ahol is közeli hozzátartozója (aki mindenképpen értesítendő volt, kivéve ha maga az elítélt nem kívánt látogatót fogadni) meglátogathatta, illetve ahol még az utolsó délután és éjszaka levelet írhatott, írásbeli magánvégrendeletet tehetett [152. § (1)-(3) bek.], és persze ahol felkészülhetett a másnap hajnali kivégzésre.

A magyar jogrendszerben ezek (a Btk., a Bv. tvr., a Bv. Szabályzat) voltak az utolsó normák, amelyek a halálbüntetés alkalmazásáról rendelkeztek; ezt követően már egyértelműen az abolíció folyamatáé a főszerep. Részben már az 1971. évi 28. tvr., illetve az 1978. évi IV. törvény is az abolíciós folyamatba volt illeszthető, hiszen ezen jogszabályok által csökkent a halálbüntetés igénybe vételének lehetősége és ennek következtében e szankció gyakorlati alkalmazásának mértéke is;[101] mindazonáltal a fenti normák még nem vetették fel annak az igényét, hogy a halálbüntetés egyszer s mindenkorra, minden bűncselekmény vonatkozásában, azaz teljes mértékben töröltessék a magyar jogrendszerből. Bár Horváth Tibor már az 1978-as Btk.-hoz készített egy olyan szakvéleményt, amely megfontolásra javasolta a legsúlyosabb jogkövetkezmény teljes vagy részleges kiiktatását a büntetőjogi szankciók köréből, ez még visszhang nélkül maradt, olyannyira, hogy a

kodifikációs munkálatok során még csak meg sem tárgyalták azt. Az első komoly lépésre csak 1983-ban került sor, amikor is a Magyar Jogász Szövetség Büntetőjogi Bizottsága december 12-én „A halálbüntetés és jövője a magyar büntetőjogban” címmel vitaülést rendezett, ahol Horváth Tibor vezetésével elméleti és (többségében) gyakorlati büntetőjogászok mondták el véleményüket, meglátásaikat a fenti témával kapcsolatban. Bár a felszólalások többsége (már csak azért is, mivel az abolíció pártján álló elméleti szakemberek és védőügyvédek a konferencián kisebbségben voltak az ügyészekkel és bírákkal szemben) a halálbüntetés fenntartása mellett szállt síkra, mégis: ettől az időponttól kezdve az abolicionista gondolat gyökeret vert a magyar büntetőjogi és az általános értelmiségi közgondolkodásban, amely jó alapot biztosított a későbbiekben arra, hogy mind a büntetőjogászok, mind a szélesebb közvélemény megismerje és talán el is fogadja mindazokat az okokat, amelyek az abolicionistákat e büntetés helytelenítésére ösztönözték.

A halálbüntetés léte vagy nemléte kérdésében a fordulópont a rendszerváltás folyamán jött el. 1989 elején a halálbüntetés eltörlésének célját zászlajára tűzve Horváth Tibor elnökletével megalakult a Halálbüntetést Ellenzők Ligája (Habel), amelyhez a következő hónapokban több száz értelmiségi csatlakozott. A Liga különböző módokon kívánta a közvéleménnyel megismertetni a legsúlyosabb szankcióval szembeni érveket, illetve rávenni a politikát arra, hogy vállalja fel az abolíció ügyének képviselőjét. Az előbbi csak részben sikerült (az emberek többsége ekkor a halálbüntetés híve volt), az utóbbi pedig még részben sem. Ennek egyik oka az volt, hogy a politikusok a rendszerváltást előkészítő és az új társadalmi-gazdasági-politikai szisztémát megalapozó törvények megalkotásával és az azok feletti vitákkal voltak elfoglalva, másik okaként pedig az jelölhető meg, hogy a pártok és politikusaik egyszerűen nem mertek egy olyan döntést meghozni, ami nyilvánvalóan óriási felzúdulást váltott volna ki az emberek körében, amely tehát a politikusok számára oly fontos népszerűség radikális csökkenését eredményezte volna.

Ez persze nem vonatkozott a politikai természetű bűncselekményekre; a rendszerváltás sajátos hangulatában ugyanis általános igényként fogalmazódott meg, hogy többé a büntetőjogot senki ne használhassa fel aljas politikai céljai megvalósításának instrumentumaként. Ennek lecsapódásaként Kulcsár Kálmán akkori igazságügy-miniszter törvényjavaslatot terjesztett be, amely törölni kívánta valamennyi állam elleni bűncselekmény büntetési tételei közül a halálbüntetést; ezt az utolsó, de már átalakulófélben levő szocialista Országgyűlés el is fogadta és 1989. évi XVI. törvény néven be is cikkelyezte. Maga a törvény mindössze két paragrafusból állott: az 1. § arról rendelkezett, hogy „a fegyveresen vagy háború idején elkövetett, az állami, társadalmi vagy gazdasági rendet súlyosan veszélyeztető összeesküvés kezdeményezésének vagy vezetésének büntette [Btk. 139. § (3) bekezdés negyedik fordulat], a fegyveresen vagy háború idején elkövetett lázadás szervezésének vagy vezetésének büntette [Btk. 140. § (4) bekezdés harmadik fordulat], a háború idején elkövetett kártevés büntette [Btk. 141. § (3) bekezdés], a különösen súlyos hátránnyal járó vagy háború idején elkövetett rombolás büntette [Btk. 142. § (2) bekezdés], az emberöléssel elkövetett merénylet büntette [Btk. 143. § (2) bekezdés], a súlyos hátrányt okozó, illetőleg állami szolgálat vagy hivatalos megbízatás felhasználásával, továbbá háború idején elkövetett hazaárulás büntette [Btk. 144. § (2) bekezdés], az ellenség támogatásának büntette [Btk. 146. § (1) bekezdés], valamint az államtitok tekintetében vagy kémszervezet tagjaként, illetőleg háború idején elkövetett kémkedés büntette [Btk. 147. § (2) bekezdés] miatt kiszabható büntetés tíz évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztésre módosul”; a 2. § pedig kimondta, hogy „ez a törvény a kihirdetése napján lép hatályba”. [102] Ezzel a politikai (állam elleni) büntettek halállal büntethetősége Magyarországon végérvényesen megszűnt.

Ugyanezt azonban – a fent említett okok miatt – a köztörvényes büntettek (illetve a többi, nem politikai deliktum) kapcsán az Országgyűléstől nem lehetett várni, ezért a Habel önálló akcióba kezdett. Az 1989. évi XXXII. törvénnyel (Abtv.) felállított, a magyar jogrendszerben addig nem ismert Alkotmánybíróság[103] ugyanis megkapta azt a jogot, hogy utólagos absztrakt normakontroll révén megsemmisítse azokat a jogszabályokat vagy jogszabályi rendelkezéseket, amelyek az Alkotmánnyal ellentétesek. Ahhoz azonban, hogy a halálbüntetéssel kapcsolatban a Liga sikerrel járjon, szükség volt még egy dologra: az Alkotmány (az 1949. évi XX. törvény) gyökeres átalakítására, amelyre az 1989. évi XXXI. törvénnyel került sor. Egyrészt ugyanis ennek 34. §-a beépítette az Alkotmány szövegébe (egészen pontosan annak 54. §-ába) az élethez és az emberi méltósághoz való jogot,[104] másrészt annak 2. §-a beiktatta az Alkotmány 8. §-ának (4) bekezdésébe azt a rendelkezést, amely egyebek mellett az élethez és a méltósághoz való jogok tekintetében is megtiltja, hogy azokat bármilyen esetben is korlátozzák.[105] Mindezek hatására a törvényi feltételek készen álltak arra, hogy az Alkotmánybíróság megállapítsa a halálbüntetés alkotmányellenességét. Az erre irányuló beadványt a Habel nevében Horváth Tibor 1990 januárjában nyújtotta be az Alkotmánybíróságnak. A kérelem maga nem volt egy egész oldal sem,[106] az ahhoz csatolt tanulmány azonban, amely bemutatta az abolícionizmus történetét, valamint amely vázolta a halálbüntetés ellen szóló jogi, erkölcsi és praktikus érveket, mintegy hetven oldalt tett ki. Az Alkotmánybíróság a beadvány megalapozottságának eldöntéséhez való segítségnyújtás végett három szakértőt kért fel, valamint kikérte a kérdésről a Legfelsőbb Bíróság elnökének, a legfőbb ügyésznek és az igazságügy-miniszternek a véleményét.

A három szakértő közül Földvári József, a Janus Pannonius Tudományegyetem (ma: Pécsi Tudományegyetem) büntetőjogász professzora a halálbüntetés alkotmányosságának vagy alkotmányellenességének kérdésében nem foglalt állást, pusztán büntetőjogi oldalról közelítette meg a problémát. Ennek során kifejtette, hogy ugyan a halálbüntetés sem speciálpreventív szempontból nem elfogadható (hiszen az egyén újabb bűncselekmények elkövetésétől való visszatartására más, enyhébb büntetés /az életfogytig tartó szabadságvesztés/ is elegendő), sem generálpreventíve nem indokolható (egy büntetés alkalmazásának másokkal szembeni hatása nem mérhető), mégis: e büntetési nem fenntartását alapvetően a jogalkotó kell, hogy mérlegelje, annak elismerése vagy fenntartása tehát nem jogi, hanem erkölcsi-politikai döntést igényel.

Korinek László kriminológus, kriminálstatisztikus a halálbüntetés elrettentő-visszatartó hatását elemezte, melynek kapcsán rögtön szakvéleménye elején leszögezte, hogy nem létezik akkora idősor, melyben hosszú időn keresztül valamennyi releváns adat (a halálbüntetés léte kivételével) változatlan lenne. A halálbüntetés eltörlése ugyanis tipikusan együttjár olyan egyéb társadalmi átalakulásokkal, amelyek kapcsán nem lehet biztosan eldönteni, hogy a bűnözés esetleges csökkenését vagy növekedését a halálbüntetés eltörlése vagy visszaállítása, avagy az ezen döntésre is ható politikai-gazdasági változás indukálta; „tehát ... a halálbüntetés körül folyó vitában a statisztika abszolút perdöntő bizonyítékokat képtelen szolgáltatni”. [107] Mindazonáltal „nagy valószínűséggel állítható ..., hogy valamely államban az emberöléses büntettek növekedése vagy csökkenése sokkal inkább olyan stabil szocio-kulturális hatások eredőjeként formálódik, mint például a képzettség, városiasodás, semmint, hogy az adott jogrend elismeri-e, vagy elveti-e a halálbüntetést. Amiből viszont az is következik, hogy a halálbüntetés eltörlése körüli bűnözés emelkedése vagy csökkenése csak esetlegesen eshet egybe ezzel a törvényhozói aktussal.” [108] Ezt követően Korinek László a különböző (életellenes) bűnözői típusokat vizsgálja, és megállapítja, hogy a gyilkosok közül mindössze azon szűk réteggel (és annak is csak egy részével) szemben bír a halálbüntetés elrettentő erővel, akik hidegen mérlegelik tettük következményeit; a többi elkövetői típus magatartását ez a szankció (és ez persze igaz másfajta büntetésekre is) nem befolyásolja.

Végül pedig arra a következtetésre jut, hogy „a halálbüntetés eltörlése után ... sehol nem következett be lavinaszerű bűnözésemelkedés, és pedig azért nem, mert a halálbüntetés léte vagy nem léte nem az összűnözésre, hanem a lakossági bűnözési attitűdrendszerre (félelem, bosszúvágy) bír hatással”;^[109] a halálbüntetésnek tehát Korinek szerint megelőző-elrettentő funkciója nincs, csak a társadalmat megnyugtató, illetve az emberek igazságérzetét kielégítő funkcióval bír.

Végül Sajó András minden szempontból a halálbüntetés ellen foglalt állást. Szerinte az először is önkényes, mivel „hasonló büntettek ugyanazon országban ugyanazon időszakban eltérő elbírálás alá eshetnek”;^[110] de ugyancsak ezt eredményezi az is, hogy az ügyész döntésén múlik, indítványoz-e halálbüntetést; hogy a kegyelmi kérvényről döntő szerv vagy személy a maga szempontjai szerint ad vagy nem ad kegyelmet; hogy a Btk.-ban szereplő „kivételesen” kitétel objektíve értelmezhetetlen, és hogy az egyéb alkalmazási feltételek (a bűncselekmény és az elkövető kiemelkedő társadalomra veszélyessége, a bűnösség különösen magas foka) ugyancsak határozatlanok és semmitmondóak;^[111] hogy az ítélet kiszabásakor sohasem lehet száz százalékos bizonyossággal kimondani, hogy a társadalom védelme csak a halálbüntetés alkalmazásával biztosítható; hogy „a halálbüntetés esetén a jogrendszer intézményesíti a jóvátehetetlen bírói tévedést, mely mint tévedés tartalmilag kétségkívül önkényes”;^[112] hogy politikai okokból felhasználhatják ezt a szankciót arra, hogy az ellenfelekkel ilyen módon, a törvényesség látszata alatt leszámoljanak; hogy a Magyarországon alkalmazott akasztás kegyetlen; valamint hogy a kivégzésre várakozás az elítélt hozzátartozóinak is szenvedést jelent. Másodszor Sajó azért is alkotmányellenesnek tartja ezt a büntetési nemet, mert annak alkalmazása sérti az emberi méltóságot, hiszen a kivégzés során az embert pusztá tárgyként kezelik. Kifejti, hogy „a méltóság nem az ember veleszületett joga, hanem megszüntethetetlen adottsága”;^[113] amelytől épp ezért semmilyen módon meg nem fosztható (a halálbüntetés pedig – egyebek mellett – amiatt alkotmányellenes, mert az emberi méltóság kifejtésének és kifejezésének objektív feltételét, az életet szünteti meg). Végül harmadszor a halálbüntetés ellenkezik a jogállam büntetési céljával, illetve a büntetési cél jogállami követelményeivel, amelyek kimondják, hogy a büntetési célokat a lehető legkisebb jogsérelemmel kell megvalósítani (és a halálbüntetésnél léteznek enyhébb szankciók, amelyek ugyanazzal a hatással járnak),^[114] valamint amelyek szerint a büntetés nem lesz alkotmányosnak tekinthető pusztán a „gyakorlati szükségessége” okán.^[115]

A szakértői vélemények 1990 februárjára készültek el, az igazságügy-miniszter pedig márciusban küldte meg az Alkotmánybíróságnak írásos állásfoglalását. Ebben kifejtette, hogy véleménye szerint a halálbüntetés alkotmányellenes, mivel antihumánus, erkölcsileg nem igazolható és a büntetés célját nem szolgálja vagy nem szolgálja jobban, mint más büntetések. A halálbüntetés kérdésének tárgyalását az Alkotmánybíróság 1990. október 16-ára tűzte ki. Ez (akkor még) nyilvános ülés volt, amelyen megjelenhettek az érdeklődők, sőt még Horváth Tibor mint indítványozó is felszólalhatott.^[116] Ezen a teljes ülésen ismertették az előbb bemutatott szakértői véleményeket, felszólalt az igazságügy-miniszter^[117] képviselője, valamint Solt Pál, a Legfelsőbb Bíróság elnöke és Györgyi Kálmán legfőbb ügyész is. Előbbi úgy vélekedett, hogy a halálbüntetés általában és a jelen történelmi szituációban Magyarországon is mind jogi, mind erkölcsi szempontból igazolhatatlan szankciónem, tehát alkotmányellenes. Utóbbi pedig egyrészt kinyilvánította, hogy ő személy szerint az abolíció híve, másrészt azonban felhívta arra is a figyelmet, hogy – a beadvány kérésével ellentétben – önmagában az 54. § (1) bekezdése alapján nem lehet kimondani a halálbüntetés alkotmányellenességét, mivel az a nem önkényes életelvétel lehetőségét még nem zárja ki, hanem ehhez (az alkotmányellenesség megállapításához) azt, valamint a 8. § (2) bekezdését egymásra vonatkoztatva kell értelmezni, csak így lehet ugyanis kizárni azt, hogy az 54. § (1) bekezdésében említett „önkényes” jelző ne implikálhassa a halálbüntetés megengedettséget.

Ezt követően az Alkotmánybíróság tagjainak egy hetük volt arra, hogy meghozzák döntésüket, illetve hogy megindokolják azt, és megírják párhuzamos vagy különvéleményeiket. A sorsfordító határozat meghozatalára 1990. október 24-én került sor, amikor is az Alkotmánybíróság 8:1 arányban úgy döntött, hogy a halálbüntetés alkotmányellenes. A határozat a Magyar Közlönyben való közzététele napján, október 31-én lépett hatályba [23/1990. (X. 31.) AB határozat], és e nappal veszítették hatályukat mindazok a jogszabályok, amelyek korábban a halálbüntetés alkalmazásának feltételeit rögzítették.[118] Az ABH indokolása kimondta, hogy „... Magyarországon az élethez és az emberi méltósághoz való jog ... minden embernek veleszületett, sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető joga. A magyar államnak az élethez és az emberi méltósághoz való jog tekintetében is elsődrendű kötelessége, hogy ezeket tiszteletben tartsa és védelmezze. ... Az Alkotmány 8. § (2) bekezdésének hatályos rendelkezése szerint <<a Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja>>. Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a Btk.-nak és a kapcsolódó hivatkozott jogszabályoknak a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezései az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütköznek. Az élettől és az emberi méltóságtól halálbüntetéssel való megfosztásra vonatkozó rendelkezések ugyanis az élethez és az emberi méltósághoz való alapvető jog lényeges tartalmát nemcsak korlátozzák, hanem az életnek és az emberi méltóságnak, illetve az ezt biztosító jogoknak a teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését engedik meg. Ezért megállapította alkotmányellenességüket és megsemmisítette ezeket.” Ezzel pedig Magyarországon végérvényesen megszűnt annak lehetősége, hogy hivatalos eljárásban, államilag szabályozott és az állam által legitimált keretek között bárkit is kivégezzenek. És bár ezt követően még történtek szórványos kísérletek a halálbüntetés népszavazás útján való visszaállítására,[119] ám 1990-ben a halálbüntetés korszaka Magyarországon egy teljes évezred után egyszer s mindenkorra véget ért.

Zoltán Tóth J.: The Abolitionist Tendency in Hungary: the History of Capital Punishment between the Sixties and the Eighties

The capital punishment was poena ordinaria throughout the history of Hungary. Nevertheless, it was applied most frequently not in the Middle Ages, but in the 20th century. There have never been so many legal executions in our country, than during the World War One and Two, however in lack of reliable statistical data the precise number of the death penalties is not known even in recent years. There were numerous death penalties imposed in the Fifties as well, mainly in the years of retaliation after the Revolution of 1956. Only in 1961 did the situation get back to normal, when implementation of martial law stopped for good and all. In this year the Parliament of the People's Republic of Hungary passed the Act V of 1961 on the Criminal Code that permitted the infliction of the death penalty for altogether thirty-one criminal offenses (for nine crimes against the state, two crimes against peace and humanity, eight military offenses and twelve common offenses), but this sanction in no cases was qualified as compulsory, the judge had the possibility to impose an imprisonment sentence for 10-15 years in each times. The Criminal Code's Amendment, the Law Decree No. 28 of 1971 reduced the number of the crimes punishable by death to twenty-six, although a new capital felony, seizure of aircraft, was introduced as well. In 1978 a new Criminal Code, namely the Act IV of 1978, was drafted in which death was also ordered for twenty-six offenses, of them for a new one, Act of Terrorism. Meanwhile the number of the death penalties carried out persistently decreased (in the Sixties there were 129 executions, in the Seventies there were 47 and in the Nineties there were 32). However, the process of the abolition actually started only in 1983 when a conference was organized by the Hungarian Lawyers Alliance to discuss

the future of the capital punishment in the Hungarian criminal law. Nevertheless, the Hungarian abolitionist movement gained strength in deed when the League Against Capital Punishment was formed in 1989. In the subsequent year the League asked the newly established Hungarian Constitutional Court to declare the death penalty unconstitutional on the ground that it was contrary to the right to life protected by Article 54 of the Hungarian Constitution. Eventually this happened in 1990 by Constitutional Court Decision No. 23-AB of 31 October 1990. From this time the practice of capital punishment is irrevocably forbidden in Hungary.

Felhasznált irodalom

1. A halálbüntetés és jövője a magyar büntetőjogban. (A Magyar Jogász Szövetség Büntetőjogi Bizottságának vitaülése.) In: Jogász Szövetségi Értekezések, 1984/1. szám
2. Babus Endre: Gyilokjáró. In: HVG, 1993. szept. 11., 96-98. o.
3. Botos Gábor: Indokolt-e a halálbüntetés újbóli bevezetése hazánkban? In: Belügyi Szemle, 1995/6. szám, 72-79. o.
4. Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995
5. Firon András: Káinbélyeg. Nyugdíjazzuk-e végleg a hóhért? Panoráma Kiadó, Budapest, 1991
6. Földvári József: Magyar büntetőjog (Általános rész). Osiris Kiadó, Budapest, 2002
7. Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
8. Horváth Tibor (szerk.): A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon. Dokumentumgyűjtemény. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, Miskolc, 1991
9. Horváth Tibor: Halálbüntetés Magyarországon. In: Sebes Ágnes (szerk.): A halálbüntetésről. Medvetánc Füzetek, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990, 219-258. o.
10. Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Osiris Kiadó, Budapest, 1999
11. Nagy Ferenc – Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 1998
12. Szabó Imre: A halálbüntetésről. In: Valóság, 1980/12. szám, 71-79. o.
13. Vigh József: A halálbüntetés eltörlésének időszerűségéről. In: Belügyi Szemle, 1995/1. szám, 15-20. o.
14. Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Hamvas Intézet, Budapest, 2001

[1] Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK, Jogelméleti Tanszék, egyetemi tanársegéd

[2] A statáriumot 1956. december 11-én az 1956. évi 28. törvényerejű rendelet hirdette ki (a hatályba lépést a tvr. 1. §-a szokatlan pontossággal adta meg: 1956. december 11. 18 óra);

ennek alapján pedig négy nappal később Miskolcon már meg is hozták és végre is hajtották az első halálos ítéletet.

[3] A gyorsított eljárást (bár magát ezt az elnevezést még nem tartalmazta) az 1956. november 12-én kihirdetett és hatályba lépett 1956. évi 22. tvr. vezette be. Ezt azonban sokkal részletesebb szabályozásával hamarosan felváltotta (és ezzel hatályon kívül helyezte [lásd: 8. § (2) bek.]) a gyorsított büntető eljárás szabályozásáról szóló 1957. évi 4. tvr., amely a halálbüntetés alkalmazhatóságán kívül visszaható hatállyal is rendelkezett.

[4] Ezt az ítélkezési formát a népbírói tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1957. évi 34. tvr. vezette be újra, de arra nem hozott létre önálló törvénykezési szervezetet, hanem a népbíráskodással kapcsolatos feladatok ellátását a rendes bíróságok keretében működő külön tanácsokra bízta.

[5] Az utolsó, 1956 miatti kivégzésre 1961. július 15-én került sor; ezzel végérvényesen véget ért a terror időszaka. Az 1956. november 4. és 1962. december 31. közötti időszakban mindösszesen 341 személyt végeztek ki, közülük 229-et bizonyítottan a forradalomhoz kapcsolódó deliktum miatt. (Az adatok forrása: Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Hamvas Intézet, Budapest, 2001, 421-423. és 436. o.)

[6] Ez a megszületés egy viszonylag hosszú folyamatot jelentett. Már 1950-ben, a Btá. megalkotásakor felmerült az igény egy vadonatúj, a szocializmus szellemének megfelelő szabályokat tartalmazó büntető törvénykönyvre, azonban az új kódex megalkotásához mégis csak 1953-ban fogtak hozzá, amikor az 514/15/1953. MT. számú határozat elrendelte a szocialista Btk. létrehozására létesítendő kormánybizottság felállítását, élén az igazságügy-miniszterrel. A bizottság 1954 januárjától dolgozott, azonban a munkát az 1956-os események egy évre megszakították. Az első tervezet végül is 1959 júniusára készült el, majd a felkért szakértők által megfogalmazott észrevételek alapján egy újabb, elméleti és gyakorlati jogászokból álló bizottság 1960-ra megalkotta a második, javított változatot. Ezt a tervezetet a 3131/1960. számú kormányhatározat nyilvános vitára bocsátotta, amely vita megállapításainak mérlegelésével és eredményeinek felhasználásával terjesztette be az igazságügy-miniszter a végső változatot az Országgyűlés elé.

[7] A törvényt 1961. december 22-én hirdették ki, és az 1962. évi 10. tvr. 1962. július 1-jén léptette hatályba.

[8] A Btk. (egy kivétellel) nem ismerte az életfogytiglani szabadságvesztést; ezt a miniszteri indoklás azzal magyarázta, hogy ha a büntetett nem javítható, akkor kivételes büntetésként halálra kell őt ítélni, ha viszont javítható, akkor indokolatlan őt egész életére megfosztani szabadságától. (Egyébként ugyanezen ok miatt nem tartalmaz a Btk. általában véve határozatlan tartamú büntetéseket sem.) Még a halmazati és az összbüntetés esetében is (37. §) a törvény húsz évben maximalizálta a kiszabható szabadságvesztés mértékét, és ugyancsak húszéves tartamot írt elő a halálbüntetés kegyelemből átváltoztatásának esetére [36. § (4) bek.] is. Az egyetlen kivétel, ahol az életfogytig tartó szabadságvesztés (köztes alternatívaként a 10-15 évi szabadságvesztés és a halálbüntetés között) a Btk. különös részi tényállásai körében szerepel, az a zendülés egyik, a 316. § (4) bekezdésének második fordulatában meghatározott minősített esete.

[9] A Btk. – a Btá.-hoz hasonlóan – nem tett különbséget a szabadságvesztés fajtái között, így mindenkivel szemben egységesen börtönbüntetést (illetve a különös rész tényállásainak szavaival egyszerűen csak „szabadságvesztést”) kellett alkalmazni (mindez persze nem jelentette azt, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek a különböző bűncselekmények miatt elítéltekkel szemben ne alkalmaztak vagy alkalmazhattak volna a fogva tartásra, az őrizet módjára, a börtönbeli cselekvési lehetőségekre stb. vonatkozóan különböző szabályokat).

[10] Részletes Indokolás, a 36. §-hoz.

[11] „A büntetést – céljának (34. §) szem előtt tartásával – a törvényben meghatározott keretek között úgy kell kiszabni, hogy igazodjék a büntett és az elkövető társadalomra

veszélyességéhez, a bűnösség fokához, továbbá az egyéb súlyosító és enyhítő körülményekhez.” [64. § (1) bek.]

[12] Mint a 34. § megfogalmazásából látható, a speciális prevenciót a Btk. nem általában veszi fel a büntetés céljai közé, hanem annak pusztán az egyik módját, az ún. „erkölcsi nevelést” (az elkövető megjavítását) kívánja érvényesíteni (az adott elkövető elrettentését /az ún. „jogi nevelést”/ és ártalmatlanná tételét tehát nem; ez utóbbit az egyedi megelőzés vonatkozásában legfeljebb a társadalom védelmének közvetett céljából lehet levezetni, az előbbinek pedig csak a generális prevenció vonatkozásban juttat a Btk. szerepet).

[13] Ez a rendelkezés azonban a katonának minősülő személyekre nem vonatkozott (lásd a 103. § (3) bekezdését!).

[14] A fiatalkorúakra még ehhez az előíráshoz képest is speciális szabályok vonatkoztak; aki ugyanis tizenhatodik életévét már betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem, azzal szemben legfeljebb tízévi szabadságvesztést, aki pedig tizenegyedik életévét betöltötte, de a tizenhatodikat még nem, azzal szemben legfeljebb ötévi szabadságvesztést lehetett alkalmazni (93. §); és természetesen immáron más jogszabály sem írhatott elő ezeknél súlyosabb büntetéseket a fiatalkorúakkal szemben. (Ha összehasonlítjuk ezeket a büntetési tételeket a hatályos magyar joggal, láthatjuk, hogy – némiképpen meglepő módon – az 1961-es Btk. sokkal enyhébb büntetéseket írt elő a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények esetében, mint a jelenlegi büntető törvénykönyv).

[15] A büntett és a vétség elhatárolása továbbra sem létezik (azokat már a Btá. sem határolta el), ezért a következőkben ezen terminus technicusok használatát az 1961:V. törvény vonatkozásában mellőzöm, kivéve ott, ahol maga a Btk. (némi következetlenséget mutatva) saját maga is használja azt mint a „bűncselekmény” szinonimáját.

[16] Mivel a halálbüntetés alkalmazása – a korábban elmondottak értelmében – soha nem volt kötelező, ezért a következőkben mellőzzük az utalást arra, hogy minden tényállás megvalósítójával szemben alternatív büntetésként (halálbüntetés helyett) tíz évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés is kiszabható volt.

[17] A „humanity” vagy „humanité” fogalmának jelentései közül sem az 1961-es, sem később az 1978-as Btk. nem a ma bevettként ismert és általánosan helyesnek elfogadott „emberiség” kategóriáját, hanem az „emberiség” mint a Föld népeinek összessége fogalmát használja.

[18] Az összeesküvés „a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjének megdöntésére, aláásására vagy gyengítésére irányuló” tevékenység [116. § (1) bek.].

[19] Az összeesküvés kezdeményezője és vezetője abban az esetben volt halállal büntethető, ha az összeesküvéssel összefüggően olyan egyéb bűncselekményt is elkövetett, amely nyolc évinél hosszabb tartamú szabadságvesztéssel volt büntetendő, ha az összeesküvés az állami, társadalmi vagy gazdasági rendet súlyosan veszélyeztette, továbbá ha az összeesküvést fegyveresen, avagy háború idején követték el [116. § (3) bek.]. Ugyanez a szankció az összeesküvés résztvevőjével és támogatójával szemben akkor volt alkalmazható, „ha az elkövető az összeesküvéssel összefüggően olyan büntettet követett el, amelyre a törvény nyolc évet meghaladó szabadságvesztést állapít meg” [117. § (3) bek.].

[20] Lázadást a Btk. 120. § (1) bekezdése szerint az követ el, „aki a Magyar Népköztársaság állami vagy társadalmi rendjének megdöntésére vagy gyengítésére irányuló tömegzavargást szervez vagy vezet”.

[21] Így a lázadás halállal volt büntethető, ha az a közrend súlyos megzavarására vezetett, illetve ha azt felfegyverkezve vagy háború idején követték el [120. § (2) bek.].

[22] A 124. § (1) bekezdése értelmében a kártevés deliktumát az követi el, „aki a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjének aláásása vagy gyengítése céljából hivatala, szolgálata vagy köz megbízatása körében tevékenységével, illetőleg

kötelessége teljesítésének elmulasztásával vagy nem megfelelő teljesítésével jelentős hátrányt okoz”.

[23] „Aki a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjének gyengítése céljából közművet, termelő-, közforgalmú vagy hírközlő üzemet vagy berendezést, középületet vagy építményt, termék- vagy terménykészletet, hadianyagot avagy rendeltetésénél fogva hasonlóan fontos más vagyontárgyat megsemmisít, használhatatlanná tesz vagy megrongál”, a rombolás állam elleni bűncselekményét követi el [125. § (1) bek.].

[24] Merénylet miatt halállal büntethető, „aki az államhatalmi szerv tagját, állami szervnél vagy társadalmi szervezetnél irányító szerepet betöltő személyt a szocializmus érdekében kifejtett tevékenysége miatt megöli” [126. § (1) bek.], illetve aki az ilyen személy sérelmére halált okozó testi sértést követ el [126. § (2) bek.].

[25] Hazaárulást az a magyar állampolgár követ el, aki „abból a célból, hogy a Magyar Népköztársaság függetlenségét, területi épségét, politikai, gazdasági, honvédelmi vagy más fontos érdekét sértse, külföldi kormánnyal vagy külföldi szervezettel, avagy ezek megbízottjával érintkezésbe bocsátkozik, szövetségre lép vagy együttműködik” [129. § (1) bek.].

[26] „Aki háború idején a Magyar Népköztársaság katonai erejének gyengítése céljából az ellenséggel érintkezésbe bocsátkozik, annak segítséget nyújt, vagy a saját, illetőleg a szövetséges fegyveres erőnek hátrányt okoz, tíz évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel vagy halállal büntetendő.” [130. § (1) bek.]

[27] „Aki a Magyar Népköztársaság hátrányára felhasználható adatot abból a célból szerez meg, gyűjt vagy szolgáltat ki, hogy az adat külföldi kormánynak, külföldi szervezetnek vagy ezek megbízottjának tudomására jusson” [131. § (2) bek.], halállal büntethető, ha azt államtitok tekintetében, ha azt rendszeresen, ha azt kém szervezet tagjaként, avagy háború idején követte el [131. § (3) bek.].

[28] „Más szocialista állam elleni bűntettek” – Btk. 133. §.

[29] 137. § (1) bekezdés: „Aki valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport teljes vagy részleges kiirtása céljából a) a csoport tagját megöli, b) a csoportot olyan életfeltételek közé kényszeríti, amelyek azt vagy annak egyes tagjait pusztulással fenyegetik, c) olyan intézkedéseket tesz, amelyek célja a csoporton belül a születések meggátolása, d) a csoporthoz tartozó gyermekeket más csoportba elhurcolja, tíz évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel vagy halállal büntetendő.”

[30] A „háborús kegyetlenkedés” deliktumának elkövetője az, „aki háború idején a nemzetközi jogszabályok megsértésével a védtelen polgári lakosságot, a menekülteket, a sebesülteket, a betegeket, a fegyveres erő azon tagjait, akik a fegyvert már letették, továbbá a hadifoglyokat embertelen bánásmódban részesíti” [139. § (1) bek.]. E cselekmény akkor volt halállal büntethető, ha a bűntett halált okozott [139. § (2) bek.]

[31] Szökést követ el, „aki abból a célból, hogy katonai szolgálatának teljesítése alól végleg kivonja magát, szolgálati helyét önkényesen elhagyja vagy attól távolmarad” [312. § (1) bek.].

[32] Eszerint az volt halállal büntethető, aki fegyveresen, több katonával együttesen, a szolgálati ténykedés felhasználásával vagy háború idején szökött külföldre [313. § (2) bek.].

[33] A 315. § (1) bekezdése szerint ezt a bűncselekményt az követi el, „aki katonai szolgálatának teljesítésére testének megcsonkításával vagy egészségének megrongálásával magát véglegesen alkalmatlanná teszi, illetve abból a célból, hogy katonai szolgálatának teljesítése alól magát végleg kivonja, betegséget színlel vagy más fondorlatot használ”.

[34] A 316. § (1) bekezdése szerint zendülést valósít meg, „aki több katonával együttesen az előjáró szolgálati parancsa, vagy általában a szolgálati rend vagy fegyelem ellen irányuló nyílt ellenszegülésben részt vesz”.

[35] Halállal volt szankcionálható a zendülés kezdeményezője, szervezője és vezetője, ha az ellenszegülés különösen súlyos következményekre vezetett [316. § (3) bek. a) pont]; a

zendülés azon résztvevője, akinek a zendülés során elkövetett cselekménye másnak halálát okozta vagy egyéb különösen súlyos következményre vezetett [316. § (3) bek. b) pont]; a harc helyzetben elkövetett zendülés bármely tette (így az egyszerű résztvevő is), illetve a háború idején elkövetett zendülés kezdeményezője, szervezője, vezetője és azon résztvevője, aki a zendülés során az előljáró ellen vagy az ellenszegüléssel szemben fellépő más személy ellen erőszakos cselekményt követett el [316. § (4) bek.].

[36] E tényállást az valósítja meg, „aki az előljáróval, illetve szolgálati ténykedése közben a feljebbvalóval, az őrral vagy más szolgálati közeggel szemben erőszakot alkalmaz vagy azzal fenyeget, avagy tettelesen ellenállást tanúsít” [318. § (1) bek.].

[37] Az őrutasítás megszegését az követi el, „aki őrszolgálatban a szolgálat ellátására vonatkozó általános vagy különös rendelkezéseket megszegi” [326. § (1) bek.].

[38] E deliktumot a 327. § (1) bekezdése alapján az valósítja meg, „aki ügyeleti, rendészeti, készütségi, futár vagy más készenléti szolgálatban az annak ellátására vonatkozó rendelkezéseket megszegi”.

[39] A 331. § szerint: „Aki parancsnoki kötelességének megszegésével harc helyzetben a) az alája rendelt fegyveres erőt az ellenségnek megadja vagy elfogatni engedi, b) a reábizott fontos harcállást, berendezést, harceszközt vagy más hadianyagot kényszerítő szükség nélkül megsemmisíti, vagy az ellenségnek használható állapotban átengedi, vagy c) egyébként nem fejt ki az ellenséggel szemben azt az ellenállást, amelyre képes, tíz évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel vagy halállal büntetendő.”

[40] „Aki harci kötelességének teljesítése alól a) szolgálati helyének önkényes elhagyásával, elrejtőzéssel vagy megfutamodással, b) harcképtelenség szándékos előidézésével, színleléssel vagy más fondorlattal, c) harceszközének elhagyásával, megrongálásával vagy alkalmazásának elmulasztásával, d) az ellenségnek önkéntes megadással, vagy e) szolgálati kötelességének egyéb súlyos megszegésével kivonja magát, tíz évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel vagy halállal büntetendő.” (331. §)

[41] E cselekményt a 334. § (1) bekezdése szerint az követi el, „aki az alakulat harckészültségét közvetlenül veszélyezteti azáltal, hogy szolgálati kötelességének megszegésével nem gondoskodik a szükséges fegyverzet, harci felszerelés vagy más hadianyag biztosításáról vagy készletének megóvásáról”, illetve azáltal, hogy „fontos fegyverzeti vagy egyéb harci felszerelési tárgyat, avagy más fontos hadianyagot jogtalanul megsemmisít, használhatatlanná tesz vagy rendeltetésétől egyéb módon elvon”.

[42] Eszerint halálbüntetéssel volt sújtható az, aki a harckészültséget háború idején vagy harc helyzetben veszélyeztette, ha a büntetből a szolgálatra különösen nagy hátrány származott [334. § (2) bek.].

[43] Halállal büntethető az emberölés valamennyi minősített esete, vagyis ha azt különös kegyetlenséggel, előre kitervelten, sok ember életét veszélyeztetve, nyereségvágyból, más aljas indokból vagy célból, hivatalos személy ellen hivatalos eljárása alatt vagy emiatt, több emberen, avagy visszaesőként követték el [253. § (2) bek.].

[44] Börtöndzsendülést az a fogoly követ el, „aki másokkal együttesen a büntetés-végrehajtási intézet rendje vagy fegyelme ellen irányuló nyílt ellenszegülésben vesz részt” [186. § (1) bek.].

[45] Halálbüntetés szabható ki egyrészt a börtöndzsendülés kezdeményezőjével, szervezőjével és vezetőjével szemben, ha az ellenszegülés különösen súlyos következményre vezetett, másrészt a börtöndzsendülés azon résztvevőjével szemben is, akinek a zendülés során elkövetett cselekménye másnak halálát okozta, vagy egyéb különösen súlyos következményre vezetett [186. § (3) bek.].

[46] Mindennek alapját pedig a következő (ugyancsak a miniszteri indokolásból származó) idézet adja meg: „A szocialista társadalomban érvényesülő magasabb etikai elvek, a szocialista életkörülmények a társadalom tagjaitól más magatartást követelnek, mint amilyen

követelménnyel tagjaival szemben a burzsoá társadalom fellép. Az egyes magatartások büntetőjogi értékelésénél ezeket a megváltozott magasabb követelményeket kell alapul venni.”

[47] A Btk. XVI. fejezetéhez fűzött értelmező rendelkezés szerint „a társadalmi tulajdont megillető fokozott büntetőjogi védelem az állam, a szövetkezetek, a társadalmi szervezetek és az egyesületek vagyonára, valamint a használatukban, kezelésükben vagy rendelkezésük alatt álló idegen vagyontárgyakra terjed ki, ideértve más szocialista országoknak a Magyar Népköztársaság területén levő társadalmi tulajdonát is” (311. § 1. pont).

[48] „Aki idegen dolgot mástól azért vesz el, hogy jogtalanul eltulajdonítsa, lopást követ el.” (291. §)

[49] „Aki a rábízott idegen dolgot jogtalanul eltulajdonítja, vagy azzal sajátjaként rendelkezik, sikkasztást követ el.” (292. §)

[50] „Aki jogtalan haszonszerzés végett mást tévedésbe ejt vagy tévedésben tart, és ezzel kárt okoz, csalást követ el.” (293. §)

[51] „Akit idegen vagyon kezelésével bíztak meg, és e megbízásból folyó kötelességének megszegésével a vagyonban kárt okoz, hűtlen kezelést követ el.” (294. §)

[52] „Aki idegen dolgot jogtalan eltulajdonítás végett úgy vesz el mástól, hogy evégből valaki ellen erőszakot, avagy élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetést alkalmaz, illetőleg valakit öntudatlan vagy védekezésre képtelen állapotba helyez...” [299. § (1) bek.] „Rablás az is, ha a tettenért tolvaj a dolog megtartása végett erőszakot, avagy élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetést alkalmaz.” [299. § (2) bek.]

[53] A közveszélyokozás bűncselekményét az követi el, „aki gyújtogatással, árvíz okozásával, robbanó-, sugárzó-, avagy más anyag vagy energia pusztító hatásának kiváltásával közveszélyt idéz elő”, illetve „aki ilyen közveszély elhárítását vagy következményeinek enyhítését akadályozza. [190. § (1) bek.]

[54] A tvr.-t a 4/1962. (VI. 14.) IM rendelet léptette hatályba, mégpedig 1962. július 1-jével.

[55] Kihirdetésére 1971. november 4-én, hatályba lépésére pedig 1972. január 1-jén került sor.

[56] Az 1961. évi V. törvény 2. § (1) bekezdésében definiált „büntett” elnevezés hivatalosan is „bűncselekményre” változott (lásd: 1971. évi 28. tvr. 92. § (1) bek.!).

[57] A szabadságvesztés egységessége úgyszintén megszűnt, és azt az elkövetett bűncselekmény jellegétől, valamint az elkövetés körülményeitől függően fegyházban, szigorított börtönben, börtönben és fogházban lehetett végrehajtani.

[58] 1971. évi V. törvény 91. § (2) bek.

[59] Általános indokolás 1. b)

[60] Mindez a miniszteri indokolás szavaival: „A Btk. mellőzte az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést, mert – álláspontja szerint – ha a társadalom védelme nem kívánja meg a halálbüntetés kiszabását, a büntetés nevelő célja még megvalósítható. E cél megvalósítását csak meghatározott tartamú szabadságvesztés kiszabásával vélte elérhetőnek. A Tervezet szakít ezzel a felfogással. ... A halálbüntetés és a határozott tartamú szabadságvesztés között a választás lehetősége ... nehézséget okoz a bíróság számára, ha jelentős indokok szólnak ugyan az elítéltnak a társadalomból való végleges kiiktatása mellett, de mégis fel lehet tételezni, hogy van remény az elítélt megjavítására. Az ilyen határesetben mind a halálbüntetés, mind a határozott tartamú szabadságvesztés kiszabása aggályos lehet, s végső soron a büntetési célok elérését veszélyezteti. A hatályos Btk. csak az egyéni nevelés oldaláról vizsgálta az életfogytig tartó szabadságvesztés intézményét. Figyelembe kell azonban venni az általános visszatartás szükségességét is, ami egyértelműen ez intézmény alkalmazása mellett szól. A büntetési rendszeren belül jelentkező ezeknek az ellentmondásoknak a feloldása végett vezet be a Tervezet az életfogytig tartó szabadságvesztést. Azokban az esetekben, amikor a büntetési célokra figyelemmel

indokoltnak látszik az elkövető végleges kirekesztése a társadalomból, de nem teljesen kizárt az átnevelés lehetősége sem, egyedül ez a büntetés nyújt kielégítő megoldást. Ha az átnevelhetőséghez fűzött remények valóra válnak, az elítélt a feltételes szabadságra bocsátással visszanyerheti szabadságát. Azokban az esetekben tehát, amikor arra nincs szükség, a szabadságvesztés nem tart az elítélt életének végéig.” (Részletes indokolás 5. §)

[61] Az a szabály, hogy (a katonák kivételével) halálbüntetés csak azzal szemben alkalmazható, aki tette elkövetésekor a huszadik életévét betöltötte, nem változott.

[62] Pontosabban: összevonta a 296. §-sal. (1971. évi 28. tvr. 67. §)

[63] 1971. évi 28. tvr. 70. §

[64] 1971. évi 28. tvr. 42. §

[65] Mindezt a miniszteri indokolás a következőkkel magyarázta: „A Tervezet – a hatályos joggal egyezően – a halálbüntetést csak a legsúlyosabb bűncselekmények esetében – kivételes büntetési nemként – tartja fenn. A szocialista jogfejlődés kétségtől a halálbüntetés alkalmazásának szűkítése, illetőleg – végső célként – annak eltörlése felé halad. A Tervezet felismerése szerint a vagyon elleni bűncselekmények körében már nincs szükség erre a büntetési nemre...” (Részletes indokolás 42. §) „Mai társadalmi-gazdasági viszonyaink között ... a halálnak mint kivételes büntetési nemnek a fenntartása a vagyon elleni bűncselekmények körében indokolatlan.” (Részletes indokolás 67. §) (Ugyanez igaz a miniszteri indokolás szerint a közveszélyokozásra is.)

[66] 1971. évi 28. tvr. 43. §

[67] A Btk.-t 1978. december 31-én hirdették ki, és 1979. július 1.-jén lépett hatályba.

[68] A Btk. ismét bevezette a bűncselekmények dichotom felosztását, vagyis ezt követően a kódex újra megkülönböztette a büntetett és a vétséget (11. §).

[69] Marx elviekben ellenezte a halálbüntetést, mindamellett elismerte gyakorlati szükségszerűségét, különösen a proletariátus és így a „haladás” ellenségeivel szemben; ez a felfogás pedig az egész szovjet-kommunista büntetőjogi szemléletmódon (így a magyarországin is) erőteljesen érződött.

[70] „A büntetőjog korszerűsítésére irányuló törekvések alapja az a tudományos felismerés, hogy a bűnözés a fejlett szocializmust építő társadalomban sem csökken automatikusan, azonban megvannak a feltételek fokozatos visszaszorítására. A szocialista rendszer a bűnözést mint káros múltbeli örökséget csak hosszabb történelmi időszak alatt szüntetheti meg. A társadalmi és a gazdasági fejlődés jelenlegi szakaszában, amikor a múlt káros, főként tudati örökségeit még nem sikerült mindenben leküzdenünk, amikor a szocialista tudat még csak kialakulóban van, amikor társadalmunk még nem mentes bizonyos ellentmondásoktól és megoldatlan problémáit is vannak, s nem utolsósorban, amikor a fejlődés alapvetően kedvező kísérőjelenségei (az urbanizáció, az iparosodás, a népesség növekedése, a társadalom átrétegződése, mobilitása, a tudományos-technikai fejlődés) bizonyos feltételek mellett kriminogén hatásúak lehetnek és a bűnözés növekedése irányában hathatnak, reális feladatként csak a bűnözés korlátozása, csökkentése határozható meg.” (Általános indokolás II. 1.)

[71] Kiemelés tőlem – T.J.Z.

[72] Kiemelés tőlem – T.J.Z.

[73] Érdekesség, hogy a halálbüntetés elvi helytelenítése mellett e szankció fenntartásának igazolása érdekében a Btk. indokolása saját magának is hajlandó ellentmondani, az Általános indokolás III. része ugyanis még a szocialista büntetőjog eddig elért eredményeit és vívmányait a következő szavakkal ecseteli: „Magyarországon a bűnözés alakulását az elmúlt másfél évtizedben csökkenések és emelkedések jellemezték, de összességében és lényegében nem emelkedett, szemben a fejlett kapitalista országok többségével, amelyekben a bűnözés nagymértékű, sőt rohamos növekedése figyelhető meg. Kedvező jelenség az, hogy hazánkban az elkövetett bűncselekmények túlnyomó többsége csekély súlyú, az olyan veszélyes formák

pedig, mint a szervezett bűnöző alvilág, a kábítószer-kereskedelem, a terrorizmus és az emberrablás, lényegében nem fordulnak elő.” Tehát noha a terrorcselekmények és a hasonló jellegű bűntettek Magyarországon tulajdonképpen ismeretlenek, mégis – többek között – „a nemzetközi méretekben szaporodó terrorcselekmények” indokolják a miniszteri előterjesztés szerint nálunk is a halálbüntetés fenntartását.

[74] Ez az előírás tartalmilag megegyezett az 1961:V. törvény 64. § (2) bekezdésének szabályozásával, miszerint „halálbüntetést ... akkor kell kiszabni, ha a büntetés célja más büntetéssel nem érhető el”.

[75] Részletes indokolás, a 39. §-hoz.

[76] Az alternatíva minden olyan különös részi tényállás esetében, mely az élet elvételét eredményező jogkövetkezményt is ismeri, a tíz évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés.

[77] A szabadságvesztés korábbi négy fajtája soknak bizonyult, ezért a jogalkotó az 1978. évi IV. törvényben kivette azok közül a szigorított börtönt; így azóta a mai napig is e büntetési nemnek három fokozata van: a fegyház, a börtön és a fogház.

[78] Uo.

[79] Btk. 39. § (1) bek.

[80] Ez alól csak a katonák voltak kivételek; őket a 126. § szerint akkor is halálra lehetett ítélni, ha tizennyolcadik életévüket betöltötték, feltéve hogy a bűncselekmény a katonai érdekeket súlyosan sértette. (Mindamellet ez a szabály az 1961:V. törvényhez képest szintén garanciális jellegűnek tekinthető, mivel a korábbi Btk. a katonának minősülő személyek halállal büntetőségére még ezt a minimális 18 éves korlátot sem írta elő.)

[81] Részletes indokolás, a 39. §-hoz.

[82] 33. § (1) bek. a) pont, illetve 67. § (1) bek. a) pont.

[83] 33. § (2) bek.

[84] A következőkben a jelenlegi Btk. (az 1978. évi IV. törvény) és az 1961-es Btk. összehasonlítását mindig az előbbi kihirdetésekor hatályos állapota, illetve az utóbbi 1972 utáni állapota alapján végzem el.

[85] A következőkben a hivatkozott paragrafusok mindig az 1978. évi IV. törvény normahelyeit jelölik.

[86] Abban az esetben tehát már nem, ha az elkövető az összeesküvéssel összefüggően olyan büntetést is elkövetett, amelyre a törvény nyolc évet meghaladó szabadságvesztést állapít meg; és akkor sem, ha az összeesküvés pusztán az állami, társadalmi vagy gazdasági rendet súlyosan veszélyeztette.

[87] A kártevés tényállása két apróságban megváltozott; az új fogalom szerint kártevést az követ el, „aki a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjének gyengítése céljából hivatala, szolgálata vagy közmegbízata körében tevékenységével, kötelessége teljesítésének elmulasztásával vagy nem megfelelő teljesítésével súlyos hátrányt okoz” [141. § (1) bek.].

[88] Súlyos hátrány okozása (az 1961-es Btk. szóhasználata szerint: „ha a büntett súlyos következményekre vezetett”); valamint állami szolgálat vagy hivatalos megbízata felhasználásával, illetőleg háború idején történő elkövetés.

[89] Míg az 1961. évi V. törvény szerint külföldi kormánnyal, külföldi szervezettel vagy ezek megbízottjával való érintkezésbe bocsátkozás, szövetségre lépés vagy együttműködés útján volt megvalósítható (természetesen az államellenes célzat megléte esetén) a hazaárulás, addig az 1978. évi IV. törvény az elkövetési magatartást a külföldi kormánnyal vagy külföldi szervezettel történő kapcsolat felvételére vagy fenntartására egyszerűsítette.

[90] Ezt az 1961-es Btk. a nemzetközi hadijogot sértő bűntettek között, a 335. §-ban szabályozta.

[91] A 158. § (3) bekezdésében foglalt értelmező rendelkezés szerint „embertelen bánásmód különösen a megszálló hatalom polgári lakosságának a megszállt területre telepítése vagy a megszállt terület lakosságának áttelepítése, a polgári lakosság és a hadifoglyok megfosztása attól a joguktól, hogy szabályos és pártatlan eljárásban ítéelkezzenek felettük”, valamint „a hadifoglyok vagy polgári személyek hazaszállításának indokolatlan halogatása”.

[92] Eszerint a legsúlyosabb jogkövetkezmény e deliktum elkövetése miatt azokkal szemben volt kiszabható, akik a hadikövetet vagy annak kísérőjét megölték [163. § (2) bek.].

[93] Szökést követ el, „aki abból a célból, hogy katonai szolgálatának teljesítése alól kivonja magát, szolgálati helyét önkényesen elhagyja vagy attól távolmarad” [343. § (1) bek.]. Ez a fogalom majdnem szó szerint megegyezett a szökés korábbi definíciójával.

[94] Eszerint ezt a bűntettet az követi el, „aki abból a célból, hogy katonai szolgálatának teljesítése alól kivonja magát, testét megcsonkítja, egészségét károsítja, vagy megtevesztő magatartást tanúsít” [346. § (1) bek.].

[95] Az 1961. évi V. törvényben a „vagy” szó helyett még az „és” kötőszó szerepelt.

[96] Az 1971. évi 28. tvr.-rel az 1961-es Btk. 192. §-ába beiktatott „légi jármű jogellenes hatalomba kerítése” deliktumának elnevezéséből az 1978-as Btk.-ban a jogalkotó kihagyta a „jogellenes” kitétel, lévén hogy a bűncselekmény fogalmához ab ovo hozzátartozik a jogellenesség, annak hiányában tehát bűncselekményről nem is beszélhetünk.

[97] A légi jármű hatalomba kerítésének elkövetési magatartását az új Btk. más szavakkal definiálta, mint a régi: míg az utóbbi szerint e bűntett megvalósítására a légi jármű feletti jogtalan ellenőrzés megszerzésével és gyakorlásával, addig az előbbi szerint arra immár a légi jármű ellenőrzésének magához ragadásával kerülhetett sor. Ezenkívül az emberölés (halálbüntetést is maga után vonható) minősített esetei közül a visszaesőkénti elkövetés különös visszaesőként elkövetett emberölésre [166. § (2) bek. h) pont] változott, ahol is a különös visszaesés szempontjából hasonló jellegű bűncselekményen a 166. § (5) bekezdése szerint (az emberölés mellett) a merényletet [143. § (2) bek.] és az erős felindulásban elkövetett emberölést (167. §) kellett érteni.

[98] Teljes címmel: 1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról. E tvr. 1979. május 14-én lett kihirdetve, hatályba pedig a Btk.-val és a Büntetés-végrehajtási Szabályzatról szóló 8/1979. (VI. 30.) IM rendelettel egy időben, 1979. július 1-jén lépett.

[99] Ezek szerint a halálbüntetés végrehajtásánál az elítélten és az ítélet-végrehajtón kívül jelen kellett lennie az (elsőfokon eljáró) ügyésznek, a kijelölt bírónak (szintén az elsőfokon ítéletet hozó tanácsból), a jegyzőkönyvvezetőnek, az orvosnak, a büntetés-végrehajtási intézet parancsnokának, valamint a végrehajtás biztonságát szolgáló őrségnek; ám az igazságügy-miniszter a kivégzésen való részvételt másoknak (így például az elítélt védőjének és családtagjainak, esetleg a bűncselekmény áldozata hozzátartozóinak) is engedélyezhette [17. § (2) bek.].

[100] A kivégzett holttestét a büntetés-végrehajtási intézetnek köztemetőben kellett eltemetnie [18. § (1)-(2) bek.], méghozzá jelzett sírban [8/1979. (VI. 30.) IM rendelet 153. § (2)-(3) bek.], éppúgy, mint bármilyen más állampolgárt.

[101] Míg a '60-as években a kiszabott halálbüntetések száma 129, melyből 79 halálos ítéletet a polgári, míg ötvenet a katonai bíróságok hoztak, addig ez a szám a '70-es években 47-re (34-re, illetve 13-ra), a '80-as években pedig 32-re (29-re, illetve háromra) csökken. (Az utolsó kivégzésre 1988. július 14-én került sor, amikor a többszörösen minősített szándékos emberölést elkövető Vadász Ernőt akasztották fel, az utolsó, értelemszerűen már végre nem hajtott halálos ítéletet pedig 1989-ben hozták meg.)

[102] A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról rendelkező 1989. évi XVI. törvény kihirdetése és hatályba lépése 1989. június 15-én történt meg.

[103] 1984 óta ugyan létezett egy Alkotmányjogi Tanács nevű szerv, amelyet az 1984. évi I. törvény hozott létre, és amely ténylegesen 1984. június 6-án alakult meg, ez azonban pusztán egy 11-17 tagú, az Országgyűlés egy speciális bizottságaként működő (többségében országgyűlési képviselőkből, kisebb részben külsősökből álló) testület volt, mely meglehetősen korlátozott hatáskörrel rendelkezett, és még azzal sem igen élt fennállása alatt. Például az Alkotmányjogi Tanács elvileg ellenőrizhette bármely jogszabály és jogi iránymutatás alkotmányellenességét, valamint közreműködhetett az Alkotmány rendelkezéseinek értelmezésében (1984. évi I. törvény 2. §), ám az előbbi keretében csak az alsóbb szintű normatív döntések végrehajtását függeszthette fel, a törvény, a törvényerejű rendelet, illetve a Legfelsőbb Bíróság irányelve és elvi döntése végrehajtását nem (18. §); ezen esetekben legfeljebb a véleményét tartalmazó határozatot küldhette meg (mintegy figyelemfelhívásként) az illetékes szervnek (20. §). Az elmondottakból is látható tehát, hogy lényeges érdemi hatásköre az Alkotmányjogi Tanácsnak nem volt (és ami volt, a gyakorlatban azzal sem élt), ezért az nem tekinthető sem az Alkotmánybíróság jogelődjének, sem egy, az Alkotmánybírósághoz (tartalmilag) hasonló testületnek.

[104] „A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.” [Alkotmány 54. § (1) bek.]

[105] Eszerint ezen alapvető jogokat még rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején sem lehet korlátozni vagy felfüggeszteni. A 8. § (4) bekezdésének végső szövegét azonban nem az 1989. évi XXXI. törvény, hanem az 1990. évi XL. törvény 3. § (2) bekezdése állapította meg. Ennek értelmében az 1990. június 25. óta hatályos szöveg a következő: „Rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején az alapvető jogok gyakorlása – az 54-56. §-ban, az 57. § (2)-(4) bekezdésében, a 60. §-ban, a 66-69. §-ban és a 70/E. §-ban megállapított alapvető jogok kivételével – felfüggeszthető vagy korlátozható.” Az 1990. évi XL. törvény 3. § (1) bekezdése ugyanakkor (ugyanúgy június 25-i hatállyal) az Alkotmány 8. §-ának (2) bekezdését is megváltoztatta (amely szintén fontos lesz a halálbüntetés eltörléséről rendelkező ABH vonatkozásában), ennek azóta hatályos szövege így hangzik: „A Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és köteleességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.” (A 8. § (3) bekezdését pedig ugyanezen törvény 51. § (1) bekezdése helyezte hatályon kívül.)

[106] Az 1990. január 17-i keltezéssel ellátott és Horváth Tibor mint a Halálbüntetést Ellenzők Ligájának elnöke által aláírt beadvány szövege a következő volt: „Tisztelt Alkotmánybíróság! A Halálbüntetést Ellenzők Ligája nevében alkotmányjogi panaszt jelentek be a halálbüntetést elrendelő büntető törvények ellen és kérem e törvények alkotmányellenességének utólagos kimondását. Az 1989. évi XXXI. törvénnyel módosított Alkotmány 54. §-ának (1) bekezdése kimondja, hogy << A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, ...>> illetve, hogy << Senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni...>>> [Ez utóbbit valójában az 54. § (2) bekezdése mondja ki – megjegyzés tőlem /T.J.Z./] A Liga álláspontja szerint a hatályos büntetőtörvényeknek a halálbüntetéssel kapcsolatos rendelkezései ellentétben állnak az Alkotmány fent idézett rendelkezéseivel, sértik az emberi jogokat. A halálbüntetés mint a jus talionis elvének maradványa etikailag nem igazolható, összeférhetetlen az emberi jogokkal, jóvátehetetlen és visszafordíthatatlan, illetve a halálbüntetéssel fenyegetett súlyos bűncselekmények megelőzésére vagy azoktól elrettentésre alkalmatlan és célszerűtlen büntetési eszköz. A halálbüntetés helyett a társadalom védelmét bármely bűncselekmény vonatkozásban az életfogytig tartó vagy hosszútartamú határozott – húsz vagy huszonöt éves – szabadságvesztés

kielégítően szolgálja. A Liga álláspontjának részletes indokolását a mellékelt szakvélemény tartalmazza.”

[107] In: Horváth Tibor (szerk.): A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon. Dokumentumgyűjtemény. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, Miskolc, 1991, 77. o.

[108] I.m. 84. o.

[109] I.m. 89. o.

[110] I.m. 91. o.

[111] Ez utóbbi két érv azonban nem állhatja meg a helyét. Ha ugyanis elfogadnánk azt, hogy egy büntetési nem (legyen az akár maga a halálbüntetés) azon okból alkotmányellenes lehet, hogy a törvény a kiszabásával kapcsolatban lehetőséget ad a bírói mérlegelésre, akkor el kellene ismernünk azt is, hogy ugyanezen ok más büntetések esetén is alkotmányellenességet eredményez (hiszen ha egy helyzet – jelesül a bírói mérlegelés lehetőségének a ténye – alkotmányellenes, akkor annak minden megvalósulási formája esetén alkotmányellenesnek kell lennie). Ha azonban ezt elfogadnánk, akkor az egész büntetőjogi rendszerünket, az összes Btk.-beli különös részi tényállást és magát a Büntető Törvénykönyvet is meg kellene semmisítenünk alkotmányellenesség címén, lévén hogy az minden egyes konkrét bűncselekmény esetén lehetőséget ad az ilyen bírói diszkrécióra. (A halálbüntetés vagy szabadságvesztés dilemmájától kvantitatíve talán eltér, kvalitatíve azonban azzal megegyezik az is, ha például a bíró a rablónak alapesetben járó kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés keretei között /Sajó András-i értelemben önkényesen/ mérlegel, és miközben az egyik bíró egy adott bűncselekmény elkövetőjével szemben mindössze két évet /esetleg csak másfelet/ szab ki, akár felfüggesztve /hiszen a legfeljebb kétéves szabadságvesztés végrehajtását fel lehet függeszteni/, addig ugyanazon tényállás esetén egy másik bíró négy vagy öt év /természetesen letöltendő/ fegyházbüntetést alkalmaz.) Ugyanez a helyzet a kegyelmezési jog esetében is. Ha egyáltalán elismerjük az egyéni kegyelem indokolás nélküli gyakorlásának jogát (és jelenleg elismerjük), akkor elismerjük az önkény jogszerűségét is; ez az önkény azonban tulajdonságaiban nem más egyik büntett esetében sem. Vagyis ha a halálbüntetés kegyelemből történő átváltoztatása (mérséklése) vagy ad absurdum teljes elengedése alkotmányellenes (mivel önkényes), akkor az egyéni kegyelem gyakorlása minden más büntetés esetében alkotmányellenes kell legyen (hiszen az is önkényes). Véleményem szerint Sajó András erkölcsi felfogása annyira a halálbüntetés ellenfelévé tette, és annyira be akarta minden lehetséges és számba jöhető érveléssel bizonyítani, hogy ez a szankciónem ellenkezik az Alkotmánnyal, hogy ezekre a logikai következményekre nem figyelt, pedig az argumentum ad absurdum érve alkalmazásával könnyen belátható, hogy a fenti indoklás alkalmazása veszélyes és nem kívánt következményekre vezethet (józan ésszel senki sem kívánhatja például, hogy a bíró abszolút határozott szankciókat alkalmazhasson csak minden esetben, és az egyéniesítést még előzetesen a törvényben /a súlyosító és enyhítő körülmények csaknem végtelen számára tekintettel nyilván több ezer paragrafusban/ maga a jogalkotó végezze el). Mindez persze a halálbüntetés alkotmányellenességének megítélésén semmit sem változtat, hiszen az összes többi érv rendelkezésre áll ezen jogkövetkezmény alkotmányellenesnek tartásához; vagy más szavakkal: az állításnak magának az igazságtartalmáról semmit nem árul el az, hogy az adott állítás igazolására szolgáló valamely érv tévesnek bizonyult.

[112] I.m. 92. o.

[113] I.m. 95. o.

[114] „Az alkotmány nem hatalmazza fel a törvényhozót halálbüntetés törvénybe iktatására. Mint demokratikus jogállami igényű alkotmány ezt nem is teheti meg. Az elfogadott büntetési rendszernek ugyanis az alkotmányban foglalt jogok és köteleességek biztosításához minimálisan szükséges szankciót kell meghatároznia, amit azután a bíróság a büntetéskiszabás során az arányosság elvének megfelelően konkretizál.” (I.m. 96. o.)

[115] Sajó András a halálbüntetés alkotmányellenességének indokait összegezve kifejti: „A halálbüntetés alkotmányellenes, mivel törvényi meghatározás hiányában, de ezen túl, az ítélkezési folyamat természeténél fogva is, kiszabásában elkerülhetetlenül önkényes és végrehajtása folytán kegyetlen büntetés; mivel összeegyeztethetetlen az emberi méltósággal és az emberi méltóság elidegeníthetlenségével, ellentmond az alkotmányban foglalt jogállamiság-eszmének és mivel – kifejezetten alkotmányos felhatalmazás nélkül – kiterjeszti az állam büntetőhatalmát az elkerülhetetlenül szükséges körén túlra.” (I.m. 98. o.)

[116] Később az Alkotmánybíróság ügyrendje megtiltja ezt, és onnantól kezdve az alkotmánybírák kizárólag írásos dokumentumok alapján döntenek.

[117] Az igazságügy-miniszter ekkor már nem a véleményt elkészítő Kulcsár Kálmán volt, aki 1988 júniusától 1990 májusáig töltötte be ezt a tisztséget, hanem a demokratikus választások folytán hatalomra került vezető kormánypárt, az MDF képviselője, Balsai István.

[118] Így az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek nyilvánította és a közzététel napjával (október 31-ével) megsemmisítette az 1978. évi IV. törvény (Btk.) 38. § (1) bekezdés 1. pontját, 39. és 84. §-át, az 1973. évi I. tv. (Be.) 399. §-át, az 1979. évi 11. tvr. (Bv. tvr.) 17. és 18. §-át, a Büntetés-végrehajtási Szabályzatról szóló 8/1979. (VI. 30.) IM rendelet 151., 152. és 153. §-át, továbbá eltörölte a Btk. 155. § (1) bekezdésében, a 158. § (2) bekezdésében, a 160. §-ban, a 163. §-ban, a 166. § (2) bekezdésében, a 261. § (2) bekezdésében, a 262. § (2) bekezdésében, a 343. § (4) bekezdésében, a 346. § (1) bekezdésében, a 347. §-ban, a 348. § (3) bekezdésében, a 352. § (3) és (4) bekezdésében, a 354. § (3) bekezdésében, a 355. § (5) bekezdésében, a 363. § (2) bekezdésében, a 364. §-ban, valamint a 365. §-ban megtalálható azon kitételeket, amelyek a kiszabható büntetési nemek megállapításánál a „halálbüntetés” szankcióját mint alkalmazható büntetési nemet jelölték meg.

[119] Az Országos Választási Bizottság, illetve az Alkotmánybíróság azonban e népszavazási kezdeményezések mindegyikét elutasította. [Lásd ehhez a 88/1998. (XI. 20.), az 1/1999. (I. 14.) és a 8/1999. (III. 29.) OVB határozatokat, valamint a 2/1999. (III. 3.) AB végzést és a 11/1999. (V. 7.) AB határozatot!]